

PAROZIŠEK

PARADOXALNO SEKULARNO GLASILO DRUŠTVA ZA ZNANSTVENU FANTASTIKU SFERA

141

travanj 2023.

U ovom broju

Uvodnik	1
Lucia Čolaković Drekavac	3
Mladen Viher Crvenkapica, Vuk i.	8
Iain Banks Nekoliko bilješki o Kulturi	11
Dalibor Perković Lud, zbumjen, znanstvenik	26
Emanuel Ježić Hamer [Želite li znati više?]	33

PARSEK je paradoksalno sekularno glasilo SFere, Društva za znanstvenu fantastiku, IV. Podbrežje 5, Zagreb. Izlazi kad mu se najmanje nadate.

Uredili i prelomili: Mirko Karas i Dalibor Perković **Dizajn:** Zrinka Denić
Svi prilozi vlasništvo i copyright autora.

Naslovница: Ana Marija Lončar

Ilustracije: NASA, Marta Mihac

Parsek na webu: parsek.sfera.hr
Kontakt: parsek@sfera.hr

PARSEK je glasanjem European Science Fiction Society na Euroconu 2011. u Stockholmu proglašen najboljim europskim SF fanzinom 2011. godine.

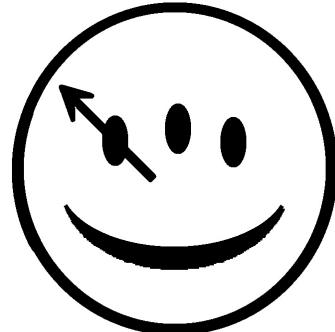
Parsek je sufinanciran sredstvima Grada Zagreba.

Dragi moji, a i svi ostali...

Uvijek je malo nezgodno pisati prvo obraćanje na početku novog druženja. Mislim, nikad ne znaš kako će sve to ispasti, još se nismo upoznali (bar ne u ovom aspektu), ne znamo kakva su nam očekivanja, ima tu i malo treme, hoće li se netko razočarati, hoće li netko drugi izdržati tempo... Ima tu nedorečenosti i nepoznatih faktora, sve u svemu, još smo u fazi onjuškavanja i ispitivanja nepoznatog terena.

Zato krenimo u ovaj novi odnos iskreno, bez velike pompe i velikih obećanja. Možemo, recimo, krenuti s očiglenim. Evo: pred vama je novi broj Parseka, stočetr'esprvi po redu, ali uz to i prvi pod uredničkom palicom novoprdošlice u urednički tim koji je u ovom trenutku dijumvirat. S jedne strane, to bi trebalo osigurati mirnu tranziciju, ali, daće bog, i malo raznovrsnosti i svježeg vjetra u pomalo olinjala jedra onoga čemu volimo tepati da je zapravo najstariji živući fanzin u Hrvata, pa ako nije, slobodno me ispravite.

Ovaj je broj možda malo tanji od onoga na što smo dosad navikli, ali bi sadržajem trebao biti znatno kaloričniji. Naime, uz standardne domaće priče i tekstove, ovaj put se u Parseku događa povjesni trenutak: prvi put na hrvatskom jeziku objavljuje se esej jednog od velikana znanstvene fantastike Iaina Banksa Nekoliko bilješki o Kulturi. Na nesreću, ovaj broj izlazi blizu datuma desetogodišnjice Banksove smrti pa na ovaj način bilježimo i taj nesretni jubilej.

Što se tiče ostalog, koncepcija je nepromijenjena: malo fikcije, malo nefikcije, znate već kako to ide.

A i SFeraKon je pred vratima. Just sayin'.

Vaš dragi,
D. P.

Luciji ovu priču dugujemo već... Godinama. Pa, zaslужili smo da nas posjeti Drekavac.

Niste čuli za Drekavca?

Vrijeme je da se podsjetite starih slavenskih legendi...

Drekavac

Lucia Čolaković

Bio je maglovit četvrtak ujutro kada je u našem selu preko dvadeset ovaca nađeno zaklano.

Taj se četvrtak može nazvati početkom niza jezivih događaja koji su uslijedili to proljeće kad sam i mala šesnaest godina. Naše selo nikada nije bilo centar zanimljivosti. Dapače, dani su toliko nalikovali jedni drugima da su se gotovo prelijevali poput slapova na mojoj najdražoj rijeci.

„Čemu tolika buka?“ upitala sam oca kad sam se spustila u dnevnu sobu, još uvijek u spavačici i tračkom sna na kapcima.

„Ovce“, rekao je otac i zastao na pragu naših ulaznih vrata. „Ovce su zaklane.“ Nije se više zadržavao ni trenutka, već je izletio vani poput jurećeg vlaka s tračnicom. Nije ni zatvorio vrata za sobom.

Iz nekog mi je razloga upravo tada došla slika za koju sam bila uvjerenja da sam je

umislila kad sam bila dijete. U glavi sam jasno vidjela crno krvno što se skrilo iza vodopada kojeg sam onda, izmučena nesanicom, posjetila u zoru. Zašto sam ga se sjetila u trenutku kada mi je otac rekao za zaklane ovce, nisam znala.

Jednom, kada sam bila mlađa, nisam mogla zaspasti cijelu noć. Proljeće je već bilo na izdahu i u zraku je ljeto već bilo prisutno. Bilo mi je vruće, od znoja su mi se plahte lijepile za tijelo i nisam mogla smiriti disanje. Razmišljala sam o tome kako je kraj rijeke zasigurno hladnije. Zrak nije tako gust i lakše se diše, a udaranje slapa o površinu vode bi me uspavalo za tren.

Međutim, bila sam suviše plašljiva da bih se po mrkloj noći zaputila bilo gdje dalje od svog dvorišta, stoga sam se dogovorila sama sa sobom: Ako svane, a ti još ne spavaš, ideš do rijeke! Ne sjećam se jesam li ikako zaspala, ili sam pak bila u polusnu, ali u jednom trenu sam se okrenula prema prozoru i ugledala prve zrake sunca što su

osvjetljavale nebo i podarile mu rumenu boju.

Uspravila sam se u postelji i shvatila da se nad našim selom nadvio ogroman oblak magle. Takvo nešto nisam vidjela nikada prije, a ni nakon toga dana – sve do onog četvrtka kada me probudio krik seljana nakon što su spoznali da im je stoka poklana. Nisam se bojala magle. Kada sam imala devet godina nisam se bojala ničeg osim mraka. Zato sam bez oklijevanja svukla spavaćicu i odjenula se, a potom napustila svoju kuću i zaputila se prema rijeci.

Izmaglica mi nije predstavljala nikakav problem jer sam put znala zatvorenih očiju, tako da sam s lakoćom došla do izvora.

Kad bi se snijeg otopio, a iz vrtova provirile prve visibabe – za mene je to bio znak da ponovno mogu provoditi dane kraj rijeke. Trčala bih bosa uzduž uzbibane vode, sklopljenih očiju dok mi je sunce kupalo lice, a zvuk užurbanih slapova opuštalo tijelo.

Zagledala sam se u sumanu najezdu vode što se slijevala i na tren mi se učinilo kao da nešto vidim. Izgledalo je kao crno krvno vuka što ga je moj otac davno ulovio i preparirao, i koji odonda krasi našu dnevnu sobu.

Nisam nikada vidjela živog vuka, ali sam

sa sigurnošću znala da te divlje životinje ne obitavaju među riječnim slapovima. Protrljala sam oči. Više nisam vidjela ništa nalik krvnemu. Svoje prividjenje sam pripisala pospanosti i magli – i kroz sljedećih nekoliko dana sam potpuno zaboravila na to.

Sve do jutra kada su ovce nađene u lokvama vlastite krvi.

Seljani su bili potreseni nekoliko dana, ali kako to obično uvijek biva – život se uskoro nastavio. Dani su se opet počeli prelivati jedan u drugi i mjesec ožujak je postao travanj. Bio je utorak kada sam na seoskoj tržnici čula uznemirenog ribara kako priča svoj doživljaj.

„Ne lažem!“ urlao je skupini zainteresiranih seljana što su se okupili oko njega i slušali ga kao svećenika na misi.

Stala sam pokraj jedne moje vršnjakinje koja mi se javila brzim kimanjem. I ona je bila potpuno investirana u priču. Približila sam usne njenom obrazu i šapnula joj na uho: „Što se događa?“

Ona je izgledala pomalo izirritirana mojim prekidanjem, ali mi je svejedno odgovorila: „Jutros je pronašao svoju mrežu potpuno rastrganu.“

„To je bio samo neki ogroman som, starče!“ usprotivio se jedan od seljana koji je, ironično, bio istih godina kao i ribar.

„Nemoguće!“ pripovjedač je bio uporan.
„Kažem vam, ovo je bilo nešto drugo.“

Osvrnula sam se i pogledom preletjela preko lica svojih susjeda i poznanika – neki su odmah odbacili ribareve tvrdnje, dok se nekim jasno ocrtavao strah u držanju. Ja sam bila negdje između.

Nisam mogla otresti osjećaj da su rastrgana mreža i zaklane ovce povezane. Viđenje crnog krvnog krzna mi je opet titralo negdje u mislima.

Te noći me iz dubokog sna probudila moja baka koja je isto živjela s nama. Trgnula sam se na njen dodir, obilivena znojem. Kada mi se vid izoštrio, spoznala sam bakin prestravljen izraz lica.

„Bako, što je?“ protisnula sam zadihanu, još uvijek pod šokom od naglog buđenja.

„Čuješ li to?“ upitala me razrogačenih očiju.

„Što?“

„Ššš.“ Baka je stavila prst na usta i prikovala pogled na neodređenu točku stropa moje sobe.

Ja sam se namrštila te načulila uši što sam bolje mogla – no, nisam čula ništa osim blagog povjetarca što zanosi grane drveća. Baka je uperila svoje mrenaste oči u mene.

„Ne čuješ?“ upitala je ponovno, a ja sam samo odmahnula glavom.

„Bako –“ započela sam, ali me ona prekinula – „Dreći, dijete, nešto dreći!“

Mada nisam čula nikakvu dreku, nelagoda se proširila mojim tijelom. Srce mi je brzalo.

„Bako, molim te, vrati se u krevet. Pričinjava ti se – možda si sanjala.“

Ustala sam i otpratila staricu nazad u svoju sobu. Učinila mi se smirenijom nego kad je tek došla do mene. Kad sam je pokrila poplunom, podigla se na laktove i rekla mi: „To i dalje dreći.“

Idućeg jutra smo je našli mrtvu.

Nitko nije bio pretjerano iznenaden, s obzirom na to da je baka bila stara i bolesna. Međutim, ja nisam mogla izbaciti iz glave njezine zadnje riječi i stravu na licu. Nikome nisam rekla što se dogodilo samo nekoliko sati prije nego je preminula.

Znatiželja je bila jača od mene, stoga sam se dan nakon bakinog sprovoda spremila i otišla u obližnji grad. Tamo je postojala knjižnica u kojoj nikada prije nisam bila jer nije bilo potrebe. Sada sam poželjela istražiti o čudnim događajima koji se događaju u mom selu. Ako će igdje naći odgovor, naći će ga u knjigama, bila je moja

logika.

Platila sam dnevnu članarinu na pultu i spustila se vijugavim stepenicama u prašnjavi podrum knjižnice. Oprezno sam pretraživala police. Preskočila sam odjele engleske, francuske i ruske književnosti. Potom sam došla do odjela nekršćanskih religija, a iza njega se nalazila klasifikacijska oznaka koja mi je zapela za oko – mitologija.

Prstom sam prelazila po koricama svake knjige, dok se nisam zaustavila na jednoj naziva Slavenska mitologija: mitska čudovišta i stvorenja. Izvukla sam je s police i rastvorila na stoliću što je stajao odmah pokraj. Listala sam stranice koje su sadržavale opise i ilustracije svakakvih mitoloških bića koja su navodno viđena na slavenskom predjelu. Premda su mitovi bili zanimljivi, nisam se predugo zadržavala na nijednom.

A onda sam ugledala ilustraciju crnog krvnog.

Ustuknula sam na jezivo biće s crteža – imalo je skoro pa ljudski oblik tijela, glava mu je bila vučja s duguljastim ušima što su se protezala u špicu. Ruke su mu bile neproporcionalno velike, a umjesto noktiju je imao kandže. Krzno boje ebanovine ga je prekrivalo od glave do pete.

Ovo se mitološko biće naziva drekavac.

Opisuje se kao malo biće čovjekolike građe s dugim i oštrim kandžama na prstima, i velikom glavom na tankom vratu. Prekriven je dugim krznom po kojem neprestano gazi i zbog toga urla. Njegov urluk je jako glasan i zvuči kao mješavina vrištanja, plača i vučjeg zavijanja.

„To je baka čula prije nego je umrla“, razmišljala sam naglas. Zbog iduće rečenice mi se koža na vratu naježila.

Nije rijetka pojava da ljudi koji mu čuju glasanje ubrzo umru. Drekavac se jako plavi dnevne svjetlosti, i jedino se može susresti noću između ponoći i svitanja, a ponekad i u jutarnjem periodu kad se spuste guste magle. Po južnoslavenskim predanjima, drekavci se najčešće mogu sresti u proljeće. Drekavci naseljavaju jame, planine, pećine i šume, a mogu se naći i u blizini potoka, rijeka, bara i močvara.

Sve se uklapalo. Želudac mi se stisnuo u čvor te sam teška srca okrenula sljedeću stranicu. Na njoj je bio isписан popis viđenja drekavca. Prstom sam pratila zapisane godine kraj kojih su stajala svjedočenja ljudi o drekavcu.

Svi su se susreti s čudovištem dogodili po selima. Neki su seljani pronašli ostatke raspadnute životinje koja nije nalikovala ničemu što su ikada vidjeli, dok je u jednom selu nepoznata zvijer u periodu od dvije

godine zaklala preko dvjesto ovaca. Mnogo je puta dojavljeno da biće za kojeg su tvrdili da je drekavac plaši ljudi na obalama jezera, da se čuju uz nemiravajući krići u vremenu od ponoći pa do prvih pjetlova, te još pokoji novinski članak o zaklanoj stoci i peradi.

Sjela sam na pod jer su me noge počele izdavati. Morala sam se prisjetiti da dišem, ali mi je zrak teško dolazio. Zatomila sam mučninu i vratila knjigu na mjesto. Kad sam izašla iz knjižnice, mrak se već nadvio nad gradom. Duboko sam udahnula, a zatim potčala kako bih uhvatila zadnji autobus.

Pobjegao mi je ispred nosa. Udarila sam nogom u tlo, ali sam se uspjela izboriti s porivom da sama sebi iščupam kosu. Odlično, pomislila sam ljutito, sada moraš ići pješke. Sabrala sam se i počela šetati.

Nastojala sam razmišljati o stvarima koje me čine sretnom, ali se drekavac uvijek nepozvan vraćao u moje misli.

Mjesec je bio pun i ja sam mu bila zahvalna jer mi je osvjetljavao put do kuće. Već sam duboko zašla u svoje selo kada sam trebala proći pored slapa. Sjetila sam se da su i u knjizi slapovi navedeni kao jedno od lokacija na kojima obitava drekavac.

Noge su mi se skrvčile, spremne za trk.. Usmjerila sam pogled pravo ispred sebe, ali su mi oči bježale prema mračnom bezdanu što je za mene predstavljala ona pećina. Počela sam se tresti.

A onda se, duboko iz rupe bez dna, začuo vrisak.

PARSEK traži autore! Poželjno mlade, ali primamo i one koji su već jednom nogom u grobu.

Tražimo pisce pune ideja, virtuoze riječi i majstore pera! Tražimo umjetnike koji su spremni dati sebe za Pisanu Riječ, talentirane i svestrane mislioce koji će pisati djela koja će ostati zapisana u vječnosti!

Ali u nedostatku takvih, primamo i vas.

Ako ste sramežljivi, odlično! To znači da imate dovoljnu dozu samokritičnosti da ste spremni učiti i napredovati. Pošaljite nam svoje radove i, u najgorem slučaju, dobit ćete povratnu informaciju, a u najboljem, priča će vam biti objavljena.

Ako u nečemu želite biti dobri, na tome trebate i raditi. Ako je to nešto pisanje priča, onda će vam dobro doći posjećivanje raznih literarnih radionica, između istalog i one koja se sporadično događa i u SFeri. Onda, kad dodete u SFeru i sudjelujete na literarnoj radionici, možda završite s pričom koja je dovoljno dobra i zanimljiva da se objavi u Parseku. Ova je priča nastala na zadanu ilustraciju kao vježba pisanja dijaloga.

Crvenkapica, Vuk i...

Mladen Viher

- Da pogledamo što ima u košarici?

- Ne.

- Ma, samo da malo provirimo?

- Ne.

- A možda unutra ima nečeg što bi se moglo pokvariti tu na toplo? Tišina, bez odgovora.

- Što misliš, koliko bi ovo još moglo potrajati?

- Za sada je dobro, sjedi i šuti – Crvenkapica kao da nije pokazivala nikakav interes za situaciju u kojoj su se nalazili.

- A što ako naglo prestane – zabrinuto upita Vuk i zatim se veselo trgne na tu pomisao – hoćemo li onda otvoriti košaricu?

- Ne.

- Dobro, samo pitam – pomirljivo će Vuk – ipak, predlažem da u tom slučaju bar malo olakšamo košaricu, znaš... nije lako po dubokom snijegu nositi teške stvari... na primjer, košaricu, na prazan želudac... mislim, imamo priliku odjednom riješiti dvije teškoće - onda iskosa lukavo pogleda Crvenkapicu – šteta bi bilo ne iskoristiti takvu priliku.

Opet, bez odgovora.

- A baš je napadalo, - reče Vuk kao za sebe, no ne skidajući pogleda s košarice – tko zna koliko će još padati?

- Padat će dok ne prestane.

- Mislim, - polako će Vuk – da ovakvu mečavu još nisam vidio, pada svugdje oko nas osim na ovom malom krugu zelenila obasjanim tim sjajnim žutim svjetlom odozgor – Vuk podigne pogled i odmah zaškilji – ti vrapca, svjetlo je

tako jako da ne možeš gledati u njega...

- Ne psuj, u bajkama se ne psuje - prekori ga Crvenkapica i upita – nego zašto ti, Vuče, imaš tako velike oči?

- Zato da te bolje... – počne Vuk, a Crvenkapica ga brzo prekine.

- ... Zato da ne skidaš pogleda s košarice. Ti vidiš samo očite stvari, da malo promisliš shvatio bi da smo zaštićeni od nevremena.

- Pa, baš me to i nervira što ne znam gdje smo, koliko će ovo trajati i na kraju otkud sve to? – Vuk malo zastane, frkne nosom i lizne gornju usnicu – a kad sam nervozan najbrže me smiri dobra klopa, bi li mogli sad otvoriti košaricu?

- Ne.

- Dobro, dobro... samo pitam – pomirljivo će Vuk pa upita – voli li tvoja bakica buđolu?

- Voli, to joj je omiljena vratina, a zašto stalno zapitkuješ o mojoj košarici, zar si ne znaš sam uloviti nešto?

- Uloviti? Sam? Što?

- Ne što, koga? – ispravi ga Crvenkapica – pa vi vukovi ste bar nekakvi lovci.

Na te riječi Vuk je probode pogledom i Crvenkapica se prestraši. Vuk lagano odmahne glavom.

- Ma da, loviti – nastavi u pola glasa, povjerljivo se nagnuvši – znaš, loviti znači trčati i trčati, često po blatu i kamenju, preko hladnih potoka i kroz trnovito grmlje da bi na kraju uhvatio nešto žgoljavu i dlakavu... jesli li ikad jela sirovog zeca?

- Zeca? Sirovog??? Fuj!!! – užvikne Crvenkapica napola ustavši s trave.

- E, pa nisam ni ja, isto mi je fuj – umiri je Vuk.
- Pa od čega ti živiš? – S olakšanjem u glasu upita Crvenkapica.
- Ma mi ti već generacijama fuliramo i iskorištavamo status zaštićenih životinja. Malo se smucamo oko torova s ovcama, zavijamo na punom Mjesecu i ... lovci nam ostave hranu u šumi. Ne smiju nas više loviti, a moraju nas nekako naučiti da ne diramo ovce. A mi smo to odavno naučili, ali se pravimo bedasti. A hrana je dobra, sve ono zdravo i uravnoteženo, jedan naš iz čopora zna čitati slova pa nam je pročitao što piše na vreći s hranom. Zadnji za kojeg su mi pričali da je još lovio bio je moj pradjed, zbog toga su ga ljudi napucali i napravili su od njega prsluk. Naučili smo se na redovite obroke, a baš nekako mislim da je sad vrijeme za jednog, nego, ne misliš li da bi sad mogli, samo malo, otvoriti košaricu?
- Ne.
- Dobro – reče Vuk razočarano, a miriši mi dobro ta buđola...
- A otkud pak ti poznaješ vratine? – začudi se Crvenkapica – ne hrane vas valjda s njima?
- Ne, ne na žalost – razočarano će Vuk – ali sam jednom ukrao torbicu nekom šumskom radniku, a unutra je bio sendvič s buđolom, sirom i salatom... mmmm, ne mogu zaboraviti njen miris... jedino mi je žao što ga u žurbi nisam izvadio iz papirnatog omota, sigurno bi bio još ukusniji.
- A zašto ti Vuče imaš tako veliki nos? – nasmije se Crvenkapica, očekujući već toliko poznati odgovor.
- Zato da izdaleka nanjušim buđ... – ostatak Vukova odgovora izgubio se u iznenadnom zvuku odozgor, nakon čega se pojavila lagana i lijepa glazba praćena promjenama u svjetlosti čije su se boje i intenzitet mijenjali u polaganom ritmu glazbe. Crvenkapica je brzo zgrabila pametni telefon i pokrenula snimanje na aplikaciji.
- Crvenkapica, zadnja objava – brzo je popravila čuperak koji joj je upadao u oči – ovdje sam s Vukom usred snježne mećave na zaštićenom proplanku kojeg održava svjetlost NLO-a... ma vidi ti njega, dalje šape od te košarice! Samo malo okrenem glavu, a on bi bakinu budolu! Da se vratim na situaciju, oni izgleda silaze dolje ili će nas povući gore, javljat će se dok mogu... dok imam signal. Pratite me i dalje i lajkajte!
- Kakav sad NLO? – uplašeno će Vuk – Je li to neka „Nova lovačka organizacija“?
- Ma, ti si glup – nasmije se Crvenkapica – to su ti nepoznati leteći objekti, leteći tanjuri, puno ih je Zagorje, već sam ih viđala ranije.
- A tko ti je to rekao?
- Bakica, - objasni Crvenkapica – njoj su već bili napravili krugove po pšenici i pozobali trs, moja baka ih je zbog toga već sve tužila!
- A jesli ih vidjela? – tiho će Vuk, osjetivši kako mu se donja vilica trese od straha.
- Nisam, nisam još nikad, ali vidi ove stope u snijegu svud oko nas, sigurna sam da su silazili. – Brzo opet uključi snimanje – Objava, Crvenkapica, izgleda da silaze... ovo je povijesni trenutak, kontakt treće vrste između bajke i SF-a... Crvenkapica, Vuk i svemirci... evo, vidim ih silaze!

Iain (M.) Banks jedan je od velikih pisaca znanstvene fantastike. Ne samo zato jer je space-operi vratio "njezin stari sjaj" - što nije, jer taj je "stari sjaj" bio samo zavodničko blještanje odavno zastarjele patine - nego ju je potpuno obnovio, pomladio i cijeli ovaj podžanr podigao za bar jednu stepenicu više, iz žanrovskog šunda je stavio u društvo literarnog SF-a, uz bok velikana kao što su Ursula Leguin, Roger Zelazny i drugi. Nije da se nijedan "literarni" autor prije njega nije sjetio staviti svoje priče u svemir, ali Banks je to napravio bez zadrške, bez kočnice, koristeći apsolutno sve zahtjeve i bonuse scenografije koji su mu bili na raspolaganju. I sam je rekao:

"Veliki svemirski brodovi i impresivna oružja. To je dio onoga u što sam se kao pisac zaljubio. Književnost glavnog toka najčešće izgleda kao slikanje minijatura, a onda uletite u znanstvenu fantastiku i dobijete priliku raditi na pravom platnu. Postanete kao Rolf Harris, znate ono, velike, velike četke, široki potezi. Možda i ima više umjetnosti u minijaturama, ali zaboga, velike vizije su zabavnije!"

Space-opera je, uostalom, kraljica žanra, Banks je postao njezin preporoditelj, a ciklus o Kulturi je postao jedan od najoriginalnijih i najinovativnijih književnih ciklusa u povijesti znanstvene fantstike.

Ovaj je esej objavljen pradavne 1994. godine, na internetu, u, ni više-manje nego news grupi. Zapravo je logično da svoje prvo pojavljivanje ovaj tekst doživi baš tamo, a ne u nekom od profesionalnih ili amaterskih magazina. Kad krenete čitati, shvatit ćete zašto. Kako je napisao Ken McLeod, koji ga je tamo postavio, "it isn't a FAQ, but many Frequently Asked Questions are answered... and, no doubt, more are raised", dakle za pretpostaviti je da jekao inspiracija poslužila poplava pitanja fanova koji su htjeli doznati više o ovom šarenom i jedinstvenom svemiru.

Ovaj esej nije nužan za shvaćanje Kulture, ali ako ste zavoljeli Kulturu, zavoljet ćete i njega.

Nekoliko bilješki o Kulturi dosad nisu objavljene na hrvatskom jeziku i ovo je prvo pojavljivanje ovog prijevoda ikada.

Iain Banks

Nekoliko bilješki o Kulturi

preveo: Dalibor Perković

PRVO I NAJAVAŽNIJE: KULTURA NE POSTOJI. TO JE SAMO PRIČA. POSTOJI SAMO U MOJOJ GLAVI I U GLAVAMA LJUDI KOJI SU O KULTURI ČITALI.

A sad kad smo to razjasnili:

Kultura je kolektivna civilizacija nastala od

sedam ili osam humanoidnih vrsta čiji su svemirski naseljenici prije oko devet tisuća godina osnovali labavu federaciju. Brodovima i habitatima koji su sklopili prvobitni savez bila je potrebna uzajamna podrška kako bi postigli i održali svoju neovisnost od političkih struktura moći iz kojih su se razvili - prije svega kasnih država-nacija i autonomnih komercijalnih koncerna.

događaju priče o Kulturi je mjesto koje je odavno nastanjeno i ispunjeno je mnoštvom oblika života. U svojoj golemoj i složenoj povijesti doživjelo je valove imperija, federacija, kolonizacija, izumiranja, ratova, mračnih doba vezanih uz pojedine rase, renesanse, periode izgradnje i uništenja megastruktura i cijele ere dobromjerne nezainteresiranosti i zlonamjernog zanemarivanja. U vrijeme kad se događaju priče o Kulturi, postoji možda nekoliko desetaka velikih svemirskih civilizacija, stotine manjih, deseci tisuća rasa koje bi mogle razviti tehnologiju svemirskih putovanja i bezbroj onih koji su tu bili, obavili svoje i povukli se u dostupna, ali izolirana utočišta kako bi kontemplirali o tko zna čemu ili potpuno nestali iz normalnog svemira i vodili još manje razumljive živote.

U ovoj eri, Kultura je jedna od živahnijih civilizacija i na početku se - nakon svog osnutka, koji nije bio bez uspona i padova - hirom sudbine našla u onom trenutku povijesti trenutku kad je galaktika oko nje relativno mirna, u kojoj razne druge donekle zrele civilizacije idu svojim poslom, s tragovima i ostacima starijih kultura razasutima uokolo i - zahvaljujući činjenici da se nitko drugi dugo vremena nije potudio prolunjati uokolo u velikom stilu - s puno zanimljivih "neotkrivenih" zvjezdanih sustava za istraživanje.

Kultura, u svojoj povijesti i trenutnom obliku, je izraz ideje da priroda prostora kao takvog odlučuje o tipu civilizacije koja će tu prosperirati.

Misaoni procesi plemena, klana, zemlje ili nacionalne države u svojoj su biti dvodimenzionalni i priroda njihove moći ovisi o istoj toj plošnosti. Teritorij je najvažniji; resursi, životni prostor, crte komunikacija; sve ovisi o prirodi ravnine (to što je ravnina

zapravo sfera ovdje je nebitno); ta površina, kao i činjenica da su vrste o kojima je ovdje riječ vezane za nju tokom njihove evolucije, određuje njihov mentalni sklop. Mentalni sklop vodene ili leteće vrste je, naravno, poprilično različit.

U biti, naši trenutno prevladavajući sustavi moći ne mogu dugo preživjeti u svemiru; nakon određenog tehnološkog nivoa neki stupanj anarhije je neizbjegjan i, u svakom slučaju, poželjan.

Kako bi preživjeli u svemiru, brodovi/habitati moraju biti potpuno ili bar donekle samoodrživi; zbog će toga moći države (ili korporacije) nad njima oslabiti ako dođe do bilo kakvog razilaženja između želja stanovnika i zahtjeva kontrolnog tijela. Na planetu, enklave mogu biti opkoljene, opsjednute, napadnute; nadmoćne države ili korporacije - u dalnjem tekstu: hegemonije - će uglavnom prevladati. U svemiru, pokret otpadnika će biti puno teže staviti pod kontrolu, pogotovo ako se njegovi značajni dijelovi nadu na brodovima ili pokretnim habitatima. Zbog neprijateljske prirode vakuma i tehnološke složenosti sustava za održavanje života, takve zajednice će biti ranjive na izravan napad, ali to bi, naravno, nosilo rizik od potpunog uništenja broda/habitata i oduzelo njegov budući ekonomski doprinos entitetu - koji god bio - koji ih pokušava kontrolirati.

Naravno, za dominantnu silu izravno uništenje pobunjenih brodova ili habitatata - za primjer ostalima - ostaje kao opcija, ali ovdje vrijede sva uobičajena pravila politike ustanka, a posebno ono koje se tiče neuobičajene dijalektike otpora koja - jednostavno rečeno - kaže: u svim represivnim hegemonijama, osim onima najupornijima, ako u velikoj populaciji postoji stotinu pobunjenika koje se sve pohvata i

pobjje, na kraju broj postojećih pobunjenika nije nula, nije čak ni stotinu, nego dvije ili tri stotine ili više. Riječ je o jednadžbi zasnovanoj na ljudskoj prirodi koja očito često zbujuje vojničke i političke umove. Tada (kad putovanje i život u svemiru postanu uobičajeni) pobuna postaje lakša nego što bi bila na površini planeta.

Čak i tako, ovo je sigurno najosjetljivija točka u razvoju Kulture, točka u kojoj je najlakše ustvrditi da su stvari mogle krenuti poprilično drugim tokom, dok se cijeli raspon i složenost kontrolnih mehanizama hegemonije - i njihova sposobnost i volja za represiju - bore protiv ingenioznosti, vještine, solidarnosti i hrabrosti pobunjeničkih brodova i habitata. I, zaista, pretpostavka je da je ova točka bila dosegнутa i ranije i da je hegemonija pobijedila... ali također možemo pretpostaviti - iz gore navedenih razloga - da je neizbjegno da se taj trenutak ponovi, i dok sile represije moraju pobijediti svaki put, napredni elementi trebaju prevladati samo jednom.

U vezi s ovim je i argument da bi priroda života u svemiru - ranjivost, kao što je već napomenuto - značila da, dok brodovi i habitat mogu lakše postati neovisni jedni od drugih i svojih pravno ishodišnih hegemonija, njihove posade - ili stanovnici - bi uvijek bili svjesni ovisnosti jednih o drugima, kao i o tehnologiji koja im je dozvolila da žive u svemiru. Pretpostavka je da bi karakteristike i društveni odnosi dugoročnog života u svemiru (pogotovo kroz generacije) bili fundamentalno različite vrste u usporedbi s normama na planetu; uzajamnost ovisnosti u okolišu koji je inherentno neprijateljski bi nužno dovela do unutarnje društvene povezanosti, za razliku od vanjske opuštenosti i neformalnosti koja bi dominirala u odnosima među brodovima/habitatima. Ukratko: socijalizam iznutra, anarhija izvana. Ukupni rezultat je, dugoročno, neovisnost o

početnim društvenim i ekonomskim uvjetima koji su do ovoga doveli.

Ovdje ću izraziti osobno uvjerenje koje je trenutno poprilično nepopularno, a to je da planska ekonomija može biti produktivnija - i moralno poželjnija - od one ostavljene na milost i nemilost silama tržišta.

Tržište je dobar primjer evolucije u praksi; pristup "pokušaj sve i vidi što će upaliti". Ovo bi moglo osigurati moralno savršeno zadovoljavajući sustav upravljanja resursima dok god bi tretiranje bilo kojeg svjesnog bića kao samo još jedan od tih resursa bilo potpuno isključeno. Međutim, tržište, usprkos svojoj (potpuno nelegantnoj) kompleksnosti, ostaje sirov i, u biti, slijep sustav i - bez drastičnih korekcija koje mogu naškoditi ekonomskoj efikasnosti za koju se tvrdi da je njegova najveća prednost - intrinzično nesposoban za razlikovanje običnog nekorištenja materijala koje proizlazi iz postojanja proizvodnih viškova i akutne, dugotrajne i rasprostranjene patnje svjesnih bića.

Može se reći da u tom uzdizanju ovog potpuno mehanističkog (i u tom smislu perverzno nevinog) sustava iznad svih drugih moralnih, filozofskih i političkih vrijednosti i zamisli ljudski rod najuvjjerljivije iskazuje i svoju trenutnu intelektualnu nezrelost i - čak i više kroz masovno ispoljavanje sebičnosti nego kroz primijenjenu mržnju prema drugima - vrstu umjetnog zla.

Inteligencija, koja je sposobna vidjeti dalje od sljedeće agresivne mutacije, može postaviti dugoročne ciljeve i raditi na njihovom dostizanju; ista količina gole dosjetljivosti koja iz tržišta pršti u svim smjerovima može se - do određenog stupnja - kanalizirati i usmjeriti tako da, dok tržište samo svijetli (a feudalno tinja), plansko blješti poput lasera, koherentno

i efikasno se pružajući prema dogovorenim ciljevima. Međutim, ono što je životno važno za ovakav plan i što je uvijek nedostajalo planskim privredama s kojima je naš svijet imao iskustva, je kontinuirana, bliska i odlučna participacija građanstva u određivanju tih ciljeva te stvaranju i provedbi planova koji bi prema njima trebali voditi.

Naravno, u bilo kojem svjesno zamišljenom planu ima mjesta za slučajnost i sreću, i stupanj do kojeg bi ovo utjecalo na više funkcije demokratski konstruirane ekonomije bio bi jedan od najvažnijih parametara koje bi trebalo postaviti... ali kao što su informacije koje imamo spremljene u našim knjižnicama i institucijama bez sumnje prerasle one spremljene u našim genima (po količini, ako ne i po važnosti), i kao što bismo, stoljeće nakon izuma elektronike, preko svjesnih strojeva mogli kopirati proces za koji je evoluciji trebalo milijarde godina, tako ćemo jednog dana napustiti loše naciljane hirove tržišta u korist preciznog stvaralaštva planske privrede.

Kultura je, naravno, otišla čak i dalje od toga, prema ekonomiji koja je toliko utkana u društvo da jedva da je vrijedi odvojeno definirati, i koja je ograničena samo maštom, filozofijom (i manirima) te idejom elegancije uz minimum rastrošnosti; vrsta galaktičke ekološke svijesti združena sa željom da se stvore ljestvica i dobrota.

Kako god, na kraju će praksa (kao i uvijek) zasjeniti teoriju.

Kao što je već spomenuto, u Kulturi je na djelu još jedna sila, osim prirode njezinih ljudskih stanovnika i ograničenja i mogućnosti koje predstavljaju život u svemiru, a to je umjetna inteligencija. U pričama o Kulturi ovo je uzeto zdravo za gotovo i, za razliku od putovanja bržeg od svjetlosti, u budućnosti

naše vrste ne samo da je vjerljivo, nego vjerljivo i neizbjegljivo (uz redovnu pretpostavku da homo sapiens izbjegne uništenje).

Sigurno postoje argumenti protiv mogućnosti umjetne inteligencije, ali se oni često svode na jednu od tri pretpostavke: prvo, da postoji neko ključno polje ili nešto drugo, trenutno nevidljivo i nedodirljivo, što utječe na biološki život - možda čak i na život baziran na ugljiku - što bi u nekom trenutku moglo ući unutar područja znanstvenog razumijevanja, ali što se ne može simulirati ni na koji drugi način (što, sve zajedno, nije nemoguće ni vjerljivo); drugo, da samosvijest obitava u natprirodnoj duši - možda vezano za neki široko uteviljeni okultni sustav koji uključuje bogove ili boga, reinkarnaciju ili što već - i za koju treba pretpostaviti da je se nikad neće moći znanstveno shvatiti (jednako malo vjerljivo, iako, istina, ovo pišem kao ateist); i, treće, da materija ne može postati svjesna (ili, preciznije, da ne može podržati nikakvu informacijsku formulaciju za koju bi se moglo reći da je svjesna ili da, uvezvi je zajedno s njenom materijalnim osnovom, pokazuje znake svijesti). ...Ostavljam svim više nego nominalno svjesnim čitateljima da pronađu logički problem u ovoj tvrdnji.

Naravno, sasvim je moguće da će prave umjetne inteligencije odbiti imati ikakve veze sa svojim ljudskim stvoriteljima (ili, možda točnije, ljudskim stvoriteljima svojih ne-ljudskih stvoritelja), ali uz pretpostavku da ne odbiju - a oblikovanje njihovog softvera bi moglo tome pripomoći – rekao bih da je vrlo moguće da bi pristali pomoći u postizanju ciljeva i civilizacije iz koje su potekli (tvrdnja na koju ćemo se uskoro vratiti). U ovom trenutku, bez obzira na to kakvu bi izmjenu uz pomoć genetske manipulacije čovječanstvo moglo napraviti na sebi, čovječanstvo više ne bi bilo vrsta sa samo jednim tipom svijesti.

Budućnost naše vrste imala bi utjecaj, bila bi pod utjecajem i koegzistirala bi s budućnošću umjetnih oblika života koje bismo stvorili.

Kultura je dostigla ovu fazu otplike u istom trenutku kad je počela naseljavati svemir. Njezine umjetne inteligencije surađuju s ljudima; isprva, vodi se borba za goli opstanak i napredak u svemiru; kasnije - kad je tehnologija za to postala svakodnevna - zadatak postaje manje fizički, više metafizički i ciljevi civilizacije postaju više moralni nego materijalni.

Ukratko, nitko i ništa u Kulturi nije eksploriran. U pogledu proizvodnih procesa to je, u biti, automatizirana civilizacija, s ljudskim radom ograničenim na nešto što je nemoguće razlučiti od igre ili hobija.

Nijedan stroj također nije eksploriran; ideja je da svaki posao može biti automatiziran na način da ga mogu obavljati strojevi ispod razine potencijalne svjesnosti; ono što bi nama izgledalo kao nevjerojatno sofisticirano računalo koje (na primjer) upravlja tvornicom, Kulturinim umjetnim inteligencijama bi izgledalo kao unaprijeđeni kalkulator, i nimalo više eksploriran nego kukac koji opršuje voćku s koje čovjek bere voće.

Tamo gdje je potreban inteligentan nadzor proizvodnje ili održavanje, intelektualni izazov (i relativna lakoća traženog truda) takav bi nadzor učinio ugodnim i zadovoljavajućim, bilo za čovjeka, bilo za stroj. Točan stupanj potrebnog nadzora može se podešiti na razinu koja zadovoljava zahtjeve koji potječu iz prirode članova civilizacije. Ljudi - i ona vrsta svjesnih strojeva koji bi s njima rado surađivali - ne vole se osjećati izrabljivanima, ali se također ne vole osjećati ni beskorisnima. Jedan od najvažnijih zadataka kod uspostavljanja i upravljanja stabilnom civilizacijom koja je zadovoljna sama sobom

je pronalaženje prihvatljive ravnoteže između želje za slobodom izbora (i slobodom od smrtnog straha za vlastiti život) i potrebe da se čak i u toliko samokorigirajućem utopijskom društvu osoba osjeća da je nekako doprinijela. Filozofija je ovdje bitna, kao i razumno obrazovanje.

Obrazovanje u Kulturi je nešto što nikad ne završava; može biti najintenzivnije u prvoj desetini života pojedinca, ali se nastavlja sve do smrti (još jedna stvar na koju ćemo se kasnije vratiti). Živjeti u Kulturi znači živjeti u fundamentalno racionalnoj civilizaciji (ovo bi moglo spriječiti ljudsku vrstu da ikad postigne nešto slično; naša povijest, kao što se može vidjeti, nije ohrabrujuća u ovom pogledu). Kultura je prilično svjesno racionalna, skeptična i materijalistička. Sve je važno i ništa nije važno. Ma koliko bila velika - trideset bilijuna ljudi razasutih donekle ravnomjerno po galaktici - poprilično je raspršena, za sada postoji samo u ovoj galaktici i aktivna je samo treptaj oka u usporedbi sa starošću svemira. Postoji život i uživanje, ali što s tim? Većina materije je neživa, većina žive tvari nije svjesna i divljaštvo evolucije prije dostizanja svijesti (i, prečesto, nakon toga) je nebrojene živote ispunila bolom i patnjom. A čak i svemiri nakon nekog vremena umiru. (Iako ćemo se i na to vratiti kasnije.)

Usred svega toga, prosječan stanovnik Kulture - čovjek ili stroj - zna da je sretan što je tu gdje jest i u trenutku u kojem jest. Dio njegovog obrazovanja, i na početku i kasnije, sastoji se od shvaćanja da su bića koja su manje sretna od njega - iako ne i manje intelektualno ili moralno vrijedna - patila i da na nekim mjestima i dalje pate. Da bi Kultura nastavila postojati bez terminalne dekadencije, treba se ukazivati, i to redovno, da njezin laci hedonizam nije nekakvo osnovno stanje u prirodi, nego nešto željeno,

na čemu se u prošlosti predano radilo, ne nužno lako steklo, i što zahtijeva zahvalnost i održavanje, kako u sadašnjosti, tako i u budućnosti.

Razumijevanja mesta koje Kultura zauzima u povijesti i razvoju života u galaktici je ono što pomaže vođenju u velikom dijelu kooperativne i - kako tvrde - u osnovi dobro-namjerne tehnokulturološke diplo-macije ove civilizacije, ali ideja iza toga je dublja. Filozofski, Kultura prihvata da su pitanja kao što su "Koji je smisao života" sama po sebi besmislena. Pitanje implica - zaista, odgovor bi zahtijevao - moralni okvir koji bi bio iznad jedinog moralnog okvira koji možemo shvatiti bez bijega u praznovjerje (i pritom napuštanja moralnog okvira koji uključuje - i u simbiozi je - i sa samim jezikom).

Ukratko, stvaramo naš vlastiti smisao, htjeli mi to ili ne.

Isti samoizgrađeni sustav vjerovanja vrijedi i za Kulturine umjetne inteligencije. One su stvorene (od strane drugih, kroz gotovo cijelu Kulturinu povijest) s vrlo široko definiranim parametrima, ali ti parametri ipak postoje; one su stvorene tako da žele živjeti, žele doživljavati, žele shvaćati i da im postojanje i njihovi vlastiti misaoni procesi pružaju zadovoljstvo.

Ljudi iz Kulture, nakon što su riješili sve očigledne probleme svoje zajedničke povijesti, od gladi, siromaštva, bolesti i straha od prirodnih katastrofa i napada, shvatili bi da je postojanje poprilično isprazno ako se ispunjava isključivo zabavom, i zato trebaju dobročine iz sekcije Kontakta kako bi se, preko posrednika, osjećali posredno korisnima. Za Kulturine umjetne inteligencije, potreba za tim da se osjećaju korisnima uglavnom je zamijenjena željom za doživljavanjem, ali kao poticaj, nije ništa

manje jaka. Svetmir - bar u ovoj eri i galaktici - čeka da ga se otkrije (bar od strane Kulture), njegovi fizikalni principi i zakoni prilično su jasno shvaćeni, ali rezultati petnaest milijardi godina inicijalno kaotične primjene i interakcije tih zakona su i dalje daleko od potpunog shvaćanja i evaluacije.

Mliječna staza¹ je, drugim riječima, nevjerljivo i neiscrpno zanimljivo mjesto; intelektualno igralište za strojeve koji znaju za sve osim za strah i što se nalazi iza sljedećeg nepoznatog i neotkrivenog zvjezdanih sustava.

Sada dolazimo do mesta na kojem se možemo zapitati zašto bi se AI civilizacija - a vjerojatno i bilo koja razvijena kultura - željela proširiti svuda po galaktici (ili, uostalom, svemiru). Bilo bi savršeno moguće izgraditi Von Neumannov stroj koji bi izradio kopije sebe i, na kraju, ako ga se ne zaustavi, pretvorio svemir u ništa drugo osim tih kopija sebe; ali ostaje pitanje: zašto? Čemu? Ili, recimo to na način koji bismo možda mogli nazvati neozbiljnim, ali za koji bi Kultura imala dovoljno mudrosti da ga shvati savršeno ozbiljno: gdje je tu zabava?

Interes - uživanje u doživljaju, u shvaćanju - dolazi od nepoznatog; shvaćanje je proces, ali isto tako i stanje koje označava pomak iz nepoznatog u poznato, od slučajnog do uređenog... svemir gdje je sve već savršeno poznato i gdje je jednolikost zamjenila raznolikost svakako bi bila prokletstvo za svaku umjetnu inteligenciju s imalo samopoštovanja.

Vjerojatno jedino ljudi smatraju ideju Van Neumannovog stroja zastrašujućom, jer mi

¹ U Banksovom izvorniku, ova rečenica počinje frazom "By Gödel out of Chaos". Svekoliko javnosti na znanje: nakon intenzivne pretrage, uz najbolju volju nisam uspio otkriti što bi to točno moglo značiti. Ako netko zna, slobodno dojavite, objaviti ćemo vas u sljedećem broju.

nапола разумјемо - и чак дјеломičно суосjećamo с опсесивношћу коју такав конструкт utjelovljuje. Umjetna inteligencija bi ideju smatrala ludom, bizarnom i - možda najgore od svega - dosadnom.

Ovo ne znači da se Von Neumannov događaj svako malo ne pojavi u galaktici (vjerojatno prije nesretnim slučajem nego namjerno), ali za nešto toliko luđački monomansko, malo je vjerojatno da bi dugo preživjelo suprotstavljeno bićima s nešto potpunijom svješću, koje jedino želi samo malo promjeniti softver u Von Neumannovom stroju i sprijateljiti se.

Jedna ideja koja stoji iza Kulture, kako je ocrtna u pričama, je da je prošla kroz cikluse u kojima se događalo intenzivno spajanje ljudi i strojeva, kao i kroz faze (koje su ponekad koïncidirale s ljudsko-strojnim erama) u kojima su široke genetske mutacije bile uobičajene. Era u kojoj se događaju dosad napisane priče - u rasponu od 1300 do 2100 n.e. - je ona u kojoj su se ljudi Kulture vrtili, vjerojatno samo privremeno, nečemu "klasičnjem", u smislu njihovih odnosa sa strojevima i potencijala vlastitih gena.

U takvim stvarima Kultura priznaje, očekuje i sudjeluje u modnim trendovima - doduše, onim dugoročnima. Može se osvrnuti na prošla vremena, kad su ljudi veći dio života provodili u onome što bismo sada nazvali kiberprostorom, i u doba kad su ljudi odabrali izmijeniti sebe i svoju djecu genetskim manipulacijama, stvarajući raznolikost morfoloških podvrsta. Ostaci raznih valova takvih civilizacijskih modnih trendova mogu se naći razasuti širom Kulture i gotovo svatko u Kulturi nosi rezultate genetskih manipulacija u svakoj stanici svoga tijela; može se reći da je to najpouzdaniji simbol statusa.

Prosječni ljudski stanovnik Kulture roditi će se potpun, zdrav i znatno (iako ne pretjerano) veće inteligencije nego što bi to bio slučaj da je sve ostavljeno na temeljnog ljudskom genetskom nasljeđu. Postoje tisuće izmjena tog ljudskog nasljeđa - zarastanje bez ožiljaka i filter za ugruške koji štiti mozak su dva manje važna koja se spominju u pričama - ali glavne promjene s kojima bi se očekivalo da standardni stanovnik Kulture bude rođen uključivale bi optimalni imunološki sustav i pojačana osjetila, nepostojanje nasljednih bolesti ili defekata, sposobnost kontroliranja autonomnih procesa i živčanog sustava (bol se, u praksi, može isključiti), i preživljavanje i potpun oporavak od ozljeda koje bi ga, bez takvog genetskog čačkanja, ili ubile ili trajno osakatile.

Velika većina ljudi se također rađa s uvelike izmijenjenim žlijezdama usađenima u središnji živčani sustav. Te žlijezde po zapovijedi vlasnika u krvotok izlučuju supstance koje mijenjaju raspoloženje i osjetilnu percepciju. Također, većina stanovnika Kulture ima blago izmijenjene organe za razmnožavanje - i kontrolu nad pripadajućim živcima - u svrhu pojačanja seksualnog užitka. Ovulacija se kotrolira snagom volje, a fetus se, do određenog stadija, može reapsorbirati ili zadržati u određenoj točci razvoja, opet, snagom volje. Kompleksni sustav mentalnih signala pokrenutih u stanju transa (ili jednostavno u obliku konzistentne želje, pa čak i nesvesne) će, u roku od otprilike jedne godine, dovesti do virusne preobrazbe iz jednog spola u drugi. Za vrijeme odvijanja dosad napisanih priča konvencija je u Kulturi - čak i tradicija - da svaka osoba u toku svog života rodi jedno dijete. U praksi, populacija raste sporo. (I sporadično, zbog drugih razloga, ali do toga ćemo doći kasnije.)

Zahvaljujući genetskom manipuliranju, Ideja da se može otkriti kako drugom spolu

izgleda seks ili da je osoba u mogućnosti napiti se, napušti ili završiti na trpu ili što već, samo razmišljajući o tome (i, naravno, Kulturine modificirane žljezde ne stvaraju neugodne nuspojave ili fiziološku ovisnost) nama možda može izgledati kao ostvarenje snova. I to djelomično zaista jest tako, ali ostvarenje snova je i jedan od najjačih pokretača civilizacije i, može se reći, jedna od njezinih najvažnijih funkcija; želimo živjeti dulje, želimo živjeti udobnije, želimo živjeti s manje nervoze i više uživanja, manje neznanja i više informacija nego što su imali naši preci... ali sposobnost da se promijeni spol i izmijeni kemija mozga - bez da se mora posegnuti za vanjskom tehnologijom ili nekim oblikom plaćanja - imaju ozbiljniju funkciju u Kulturi. Društvo u kojem je tako lako promijeniti spol vrlo će brzo otkriti tretira li se jedan spol bolje nego drugi; u populaciji će, tokom vremena, postupno biti sve više i više pripadnika spola kojeg se isplati biti, i tako će pritisak za promjenom - unutar društva više nego individualno - rasti dok se ne uspostavi neki oblik spolne jednakosti i brojčane ravnopravnosti. Na sličan način, društvo u kojem je svatko slobodan provesti većinu svog vremena ušlagiran, i to vlastitim izborom i čini, znat će da je nešto značajno pogrešno sa stvarnošću i (možemo se nadati) učinit će sve što može kako bi tu stvarnost učinilo prihvatljivjom i - u negativnom smislu - manje svakodnevnom.

U pričama je implicitno rečeno da je, kroz ovakve samokorektivne mehanizme, Kultura postigla stabilno stanje prije više tisuća godina i da se smirila u nekoj vrsti dugovječnog civilizacijskog glavnog niza koji bi trebao trajati još dogledno vrijeme, i tisućama generacija.

Što nas dovodi do duljine tih generacija i činjenice da se može reći da one uopće postoje. Ljudi u Kulturi uobičajeno žive tri i pol

do četiri stoljeća. Većina njihovih života sastoji se od trostoljetnog platoa koji dosežu u našim srednjim dvadesetim godinama, nakon relativno normalnog tempa sazrijevanja za vrijeme djetinjstva, adolescencije i ranog odraslog doba. Stare vrlo sporo tokom tih tri stotine godina, zatim se starenje ubrzava, zatim umiru.

Opet filozofija: smrt se smatra dijelom života i ništa, uključujući i svemir, ne traje vječno. Smatra se nepristojnim pokušati se pretvarati da smrt na neki način nije prirodna; umjesto toga, smrt se smatra za nešto što životu daje oblik.

Iako sahrana, kremacija i ostali nama konvencionalni oblici odlaganja tijela nisu nepoznati u Kulturi, najuobičajeniji oblik sprovoda uključuje to da pokojnika - obično okruženog prijateljima - posjeti Dron za premještanje koji, koristeći tehnologiju gotovo trenutne transmisije daljinski induciranih singulariteta kroz hipersvemir ukloni leš s njegovog počivališta i pohrani ga u jezgri lokalne zvijezde, odakle će čestice od kojih je tijelo bilo sadržano započeti svoje putovanje od milijun godina prema površini i vjerojatno sjati dugo nakon što Kultura postane prošlost.

Naravno, ništa od svega ovoga nije obavezno (u Kulturi ništa nije obavezno). Neki ljudi biraju biološku besmrtnost, drugi svoje ličnosti prepisuju u umjetne inteligencije i umiru sretno osjećajući da su negdje drugdje nastavili postojati; treći odlaze u Pohranu da bi ih se kasnije probudilo u zanimljivijim (ili manje zanimljivim) vremenima, ili svakih deset godina, ili stotinu, ili svaki eon ili kroz eksponencijalno rastuće intervale ili samo kad bude izgledalo da se događa nešto zbilja drugačije...

Svemirski brodovi Kulture - to jest, sve klase iznad međuplanetarnih - su razumni; njihovi

Umovi (sofisticirane umjetne inteligencije koje uglavnom funkcioniraju u hipersvemiru kako bi iskoristile tamošnju veću brzinu svjetlosti) su u istom odnosu s tijelom broda kao ljudski mozak s tijelom. Um je onaj bitan dio, dok je ostatak sustav za održavanje života i transport. Ljudi i neovisni dronovi (Kultурine ne-androidske individualne umjetne inteligencije otrprilike ekvivalentne ljudskoj) nisu potrebni za održavanje brodova i imaju status negdje između putnika, ljubimaca i parazita.

Kulturini najveći brodovi - osim nekoliko umjetničkih djela i ponešto Ekscentrika - su Generalna Sistemska Vozila koja pripadaju sekciji nazvanoj Kontakt. (Kontakt je dio Kulture koji se brine za otkrivanje, katalogiziranje, istraživanje, procjenjivanje i - ako se smatra potrebnim - komuniciranje s drugim civilizacijama; njihovo razmišljanje i aktivnosti su pokriveni drugdje, u pričama.) GSV-ovi su brzi i vrlo veliki brodovi, dimenzija koje se mijere u kilometrima, i naseljeni milijunima ljudi i strojeva. Ideja koja stoji iza njih je da oni predstavljaju Kulturu, i to u potpunosti. Sve što Kultura zna, zna i svaki GSV; sve što se može napraviti u Kulturi može se napraviti i unutar ili od strane bilo kojeg GSV-a. U smislu informacija i tehnologije, oni predstavljaju posljednju crtu obrane i djeluju kao holografski djelići same Kulture, cjelina sadržana u svakom dijelu.

Po našim mjerilima, sposobnosti GSV-a su - barem - jednake onima velike države, a moglo bi se reći i cijelog planeta (podložni jedino uvjetu da čak i Kultura više voli skupljati nego stvarati iz ničega; GSV-vi ipak trebaju sirovine).

No, Kontakt je relativno mali dio cijele Kulture i njezin prosječni građanin će rijetko osobno sresti GSV ili neki drugi brod koji pripada Kontaktu; letjelice s kojima će obično imati

posla su krstarice, međuvjezdani putnički brodovi koji prevoze ljudе od jednog do drugog habitata i posjećuju zanimljivije sustave, zvijezde, maglice, crne rupe itd. Opet, ovakva vrsta turizma je dijelom dugoročna moda; ljudi putuju zato jer mogu, ne zato jer moraju; isto tako bi mogli i ostati kod kuće i praviti se da putuju na egzotična mjesta preko nečega što bismo mi danas nazvali virtualnom stvarnošću ili poslati informacijski konstrukt sebe na brod ili neki drug entitet koji bi umjesto njih obavio iskustveni dio i zatim naknadno u sebe usadili nova sjećanja.

Bilo je perioda, pogotovo odmah nakon što je VR tehnologija usavršena, kad je količina stvarnog "fizičkog" turizma drastično opala. No, u vrijeme u kojem se priče događaju (osim za vrijeme najintenzivnije faze Idiranskog rata), na nekom svemirskom putovanju se u bilo kom trenutku može nalaziti do desetine stanovnika Kulture.

Planeti ne igraju veliku ulogu u životu prosječnog stanovnika Kulture; ima ih nekoliko koji se priznaju kao "rodni" planeti i još nekoliko stotina koji su kolonizirani (ponekad nakon teraformiranja) u ranim danima prije nego što je nastala okosnica Kulture, ali samo djelić postotka stanovnika Kulture tamo živi (puno više ih živi na brodovima). Više ljudi živi u Stijenama, izdubljenim asteroidima i planetoidima (gotovo svi su opskrbljeni pogonima i na nekim su - nakon devet tisućjeća - instalirani deseci različitih, sve naprednijih i naprednijih motora). Međutim, većina živi u većim umjetnim naseobinama, najčešće orbitalima.

Možda je najlakši način za zamišljanje orbitala usporedba s idejom koja ih je inspirirala (ovo zvuči bolje nego reći: odavde sam je ukrao). Ako znate što je Prsten -

izumio ga je Larry Niven; segment Dysonove sfere - onda samo maknite kvadrate koji stvaraju sjenu, smanjite cijelu stvar na oko tri milijuna kilometara i postavite je u orbitu oko odgovarajuće zvijezde, malo je nagnite u odnosu na ekliptiku, zavrlete kako biste stvorili ubrzanje od jedne gravitacije i to vam odmah daje i 24-satni dan (otprilike; Kulturin dan je zapravo nešto dulji). Eliptična orbita će osigurati i godišnja doba.

Naravno, materijal iskorišten za konstrukciju nečega što ima opseg od deset milijuna kilometara i okrene se jednom u 24 sata je daleko iznad bilo čega što sada možemo zamisliti i sasvim je moguće da, zbog fizičkih naprezanja u usporedbi sa snagom atomskih veza, ovaku konstrukciju bude nemoguće izvesti, ali ako bi bilo moguće graditi ovako velike objekte i izložiti ovakve strukture tolikim silama, onda treba reći da postoji neka elegancija u korištenju iste rotacije za stvaranje i odgovarajućeg dnevног ciklusa i prividne gravitacije, što sve zajedno čini cijelu ideju vrlo privlačnom.

Obično, umjesto da konstruiraju cijele orbitale odjednom, Kultura počinje s pločama; jedan par podloga s vodom i kopnom (plus zidovi, naravno) ne više od tisuću kilometara širokih, koje se vrte u sličnim orbitama, međusobno spojene tenzorskim poljima i koje se ponašaju kao dijelovi dovršenog orbitala; ova varijacija osigurava veću fleksibilnost što se tiče porasta populacije. Dodatni parovi ploča se mogu dodavati sve dok se orbital ne dovrši.

Privlačnost orbitala je njihova efikasnost kad se uzme u obzir količina materijala. Umjesto jednog planeta veličine Zemlje (populacija šest milijardi, masa $6 \cdot 10^{24}$ kg), bilo bi moguće, koristeći istu količinu materijala, izgraditi 1500 orbitala, svaki od njih s površinom dvadeset puta većom od Zemlje s

mogućnošću udomljavanja populacije od 50 milijardi ljudi (Kultura bi smatrala sadašnju Zemlju prenaseljenom za faktor dva, iako bi omjer vode i kopna bio otprilike tu negdje). Naravno, nije da bi Kultura napravila nešto tako nasilno kao što je razgradnja planeta kako bi se napravio orbital. Jednostavno uklanjanje one vrste orbitalnih ostataka (na primjer, kometi i asteroidi) kojih je prosječni zvjezdani sustav pun i koji bi prijetili sudarima ovakvom umjetnom svijetu gotovo bi uvijek osiguralo dovoljno sirovina za konstrukciju bar jednog orbitala (kompromis čija konzervativna elegancija je gotovo blaženo privlačna prosječnom Umu), dok bi se na udaljenijim lokacijama moglo iskoristiti međuzvjezdanu materiju u obliku oblaka prašine, smedih patuljaka i slično, pri čemu bi odnošenje mase potrebne za nekoliko kompletnih orbitala imalo zanemariv efekt.

Odakle god došle sirovine, orbitali su, što se tiče mase, očigledno daleko efikasniji u osiguravanju životnog prostora nego planeti. Kultura, kao što je jasno naglašeno u romanu "Use of Weapons", općenito smatra terraformiranje ekološki nerazumnim; divljina bi trebala biti ostavljena takvom kakva jest, kad je već tako lako izgraditi raj u svemiru uz tako malo ulaganja.

Predodžba kako bi ovakav dnevno-noćni ciklus izgledao na površini orbitala može se stvoriti tako da uzmemmo obični remen, zakopčamo ga tako da se pretvori u krug i pogledamo kroz jednu od rupa; ako usmjerite pogled na žarulju i polako se okrećete, shvatit ćete kako zvijezda izgleda kao da se pomiče preko neba dok se gleda s orbitala, iako ćete pritom izgledati malo blesavo.

Kao što je već rečeno, uobičajeni minimum za širinu orbitala je oko tisuću kilometara (dvije tisuće ako uračunamo nakošene, uglavnom prozirne bočne zidove koji obično sežu pet

stotina kilometara ili više iznad ploče i njezine površine). Normalni omjer mora i kopna je 1:3 tako da se na svakoj ploči - uz pretpostavku da su izgrađene u izbalansiranim parovima kao što je već opisano - na sredini mora, otprilike 250 kilometara daleko od vanjskih zidova, nalazi (vrlo) otprilike četvrtasti otok. Međutim, orbitali, kao i sve ostalo u Kulturi, drastično variraju.

Ono što gotovo svaki orbital ima - bez obzira je li riječ o dvije ploče ili završenom ("zatvorenom") orbitalu - je Središte. Kao što mu i ime govori, Središte se nalazi u centru orbitala, jednako daleko od svih dijelova kružne strukture (ali, naravno, ne fizički povezan s njima). Središte je mjesto gdje se nalazi umjetna inteligencija (obično Um) koja upravlja ili pomaže u upravljanju transportom, proizvodnjom, održavanjem i pomoćnim sustavima, služi kao centrala za međuvjezdane komunikacije, knjižnica i opća komunikacijska točka, kontrola leta za dolazeće, odlazeće i prolazeće brodove i, općenito, radi kao osnovna veza orbitala s ostatkom Kulture. Za vrijeme konstrukcijske faze para ploča, Središte će uglavnom kontrolirati taj proces.

Dizajniranje ploča ponekad uključuje i modeliranje duboke - ili strateške - strukture površinske geografije tako da i sama osnova ploče ima nabore koji će postati planine, doline i jezera. Češće se događa da se površina ostavi ravnom i da se bitne strukture na unutrašnjoj površini - također napravljene od osnovnog materijala ploče - dodaju kasnije. Po bilo kojoj metodi, sustavi za proizvodnju i održavanje ploče nalaze se unutar šupljina i prostora osnovne strukture, i kad se isplaniraju i izgrade lokalna geomorfologija, voda i zrak, koji pokreću meteorološki sustav, i uvedu flora i fauna, na samoj površini na kraju se dobija ruralni krajolik.

Površina ploče je izbušena oknima koja omogućavaju pristup tvornicama i halama za održavanje kao i podzemnom transportnom sustavu. (Ovo gotovo uvijek uključuje rotirajuće zračne komore s ograničenim pristupom i jednim otvorom, postavljene u parove jedna za drugom.)

Brzi transportni sustav orbitala nalazi se na vanjskoj površini osnovnih ploča, u vakuumu, što ima prednost nepostojanja otpora zraka. Relativno čista površina (ili ravna, što omogućava sustavu da radi odmah ispod površine, ili naborana, što zahtijeva viseće mostove ispod otvorenih planinskih praznina) znači da sustav može istovremeno biti i efikasan i visokog kapaciteta. Iz istog razloga početne i završne točke putovanja mogu se postaviti vrlo precizno; osamljena kuća ili malo selo će imati svoje pristupno okno, a u većim naseljima okno će uglavnom biti na udaljenosti od nekoliko minuta hoda.

Površinski transport na orbitalima obično se koristi kad je zadovoljstvo putovanja samo po sebi dio razloga za put; zračna putovanja su dovoljno uobičajena (iako i dalje daleko sporija nego podzemna), iako pojedine ploče često imaju svoje vlastite smjernice u vezi toga koliko se zračnih putovanja smatra prikladnjima. Takve smjernice spadaju u pravila pristojnosti i nisu formalizirane u nešto toliko sirovo grubo kao što bi bili zakoni.

Kultura zapravo nema zakone; naravno, postoje dogovorena pravila ponašanja, pristojnosti, kao što je spomenuto, ali ništa što bismo prepoznali kao pravni okvir. Ignoriranje, nepozivanje na zabave, sarkastični i anonimni komentari i priče o pojedincu koje se nađu u informacijskoj mreži; to su u Kulturi uobičajeni oblici utjerivanja pristojnosti. Najgori mogući zločin (da upotrijebimo našu terminologiju) je,

naravno, ubojsvo (definirano kao nepovratna smrt mozga ili, u slučaju umjetne inteligencije, potpuni gubitak osobnosti). Rezultat - kazna, ako vam je tako draže - je ponuda liječenja uz nešto što je poznato kao šamar-dron. Sve što šamar-drone radi je da prati ubojicu do kraja života kako bi se pobrinuo da ovaj više nikad ne ubije. Postoje i manje ekstremne varijacije na temu u slučajevima ljudi koji su jednostavno nasilni.

U društvu gdje je materijalna oskudica nepoznata i gdje je jedina prava vrijednost sentimentalna, ima malo motiva ili prilike za vrstu djela koje bismo klasificirali kao zločin protiv vlasništva.

Megalomani nisu nepoznati u Kulturi, ali ih se uglavnom uspješno uvuče u vrlo složene igre; postoje čitavi orbitali gdje se igraju neke od ovi filozofski jednostavnih opsesivnih igara, iako se većina odigrava u virtualnoj stvarnosti. Za odlučne megalomane je statusni simbol imati vlastiti svemirski brod je; većina ovo smatra rastrošnjim, a također je i uzaludno ako je svrha toga potpuno pobjeći od Kulture i - recimo - ustoličiti se kao Bog ili Car na nekom zaostalom planetu; osoba može imati slobodu da upravlja svojim brodom (očito, ne pod kotrolom umjetne inteligencije) i čak i prići takvom planetu, ali Kontakt je jednako tako slobodan slijediti tu osobu kamo god da krene i učiniti što god smatra prikladnim kako bi je ili zaustavio prije nego što učini nešto štetno ili neugodno civilizaciji s kojkom stupi - ili pokuša stupiti - u kontakt. Ovo obično izaziva frustraciju i igre u virtualnoj stvarnosti na raznim razinama - sve do potpune uronjenosti, gdje igrač mora uložiti stvaran i ustrajan trud kako bi se vratio u stvarni svijet i čak može i zaboraviti da on postoji - su obično daleko više zadovoljavajuće.

Međutim, neki ljudi odbijaju iskoristiti ovu rutu

za bijeg i u potpunosti napuštaju Kulturu i odlaze u civilizacije koje im bolje odgovaraju i gdje mogu funkcionirati u sustavu koji im daje ono što od njega traže. Na takav se način odreći Kulture znači izgubiti pristup njezinoj tehnologiji iako, još jednom, Kontakt nadgleda ulazak takvih ljudi u civilizacije koje su odabrali do razine na kojoj je sigurno da neće početi s prevelikom prednošću u usporedbi s originalnim stanovnicima (i zadržava pravo mijenjanja, ako to smatra potrebnim).

Nekoliko takvih naizgled asocijalnih osoba se čak koriste u službi Kontakta, posebno sekcije Posebnih okolnosti.

Način na koji Kultura stvara umjetne inteligencije ima za posljedicu to da neke od njih pate od poremećaja ličnosti sličnih gore opisanima; takvim strojevima se daje izbor kooperativnog redizajna, ograničene uloge u Kulturi u odnosu na ono što bi inače mogli imati, ili slično ograničeno progonstvo.

Politika u Kulturi sastoji se od referenduma kad god se pojavi neki problem o kojem treba odlučiti; općenito, bilo tko u bilo kom trenutku može predložiti glasanje o bilo kom pitanju i svi građani imaju jedan glas. Tamo gdje se pitanje tiče nekog dijela habitata, svi - ljudi ili strojevi - koji uz razumnu argumentaciju mogu tvrditi da bi bili pogoden i shodom glasanja se također mogu izjasniti. Izražavanje mišljenja i stava se obavlja uglavnom putem informacijske mreže (koja je, naravno, svima dostupna) i to je glavni način na koji pojedinac može imati osobni utjecaj, s obzirom da se tako donesene odluke provode i nadgledaju preko Središta ili nekog drugog nadzornog stroja, dok ljudi (uglavnom po principu rotacije) služe više kao veza nego u svojstvu nekog izvršnog tijela koje donosi odluke; jedno od malobrojnih pravila kojima se Kultura poviňuje je da nečiji pristup moći treba biti obrnuto proporcionalan njegovoj

želji za njom. Tužna istina za ambicioznog političara u Kulturi je da su poluge moći široko rasprostranjene i vrlo kratke (vidi gore, dio o megalomanijacima). Intelektualno-strukturalna unutarnja povezanost nekog broda, naravno, ograničava broj raspoloživih glasova na njemu, iako se u pravilu čak i najarognatnije letjelice bar pretvaraju da slušaju kad im njihovi gosti predlože, na primjer, da malo skrenu s putanje kako bi pogledali supernovu ili povećaju unutarnju površinu parkova.

Svakodnevni život u Kulturi znatno varira od mjesta do mjesta, ali postoji opći prosjek koji bismo mogli smatrati iznimno mirnim ili krajnje razočaravajućim, ovisno o individualnom temperamentu. Na kraju krajeva, mi smo navikli živjeti u dobu velikih promjena, očekujemo velike tehnološke projekte i naučili smo se prilagođavati - štovиše, očekujemo da se moramo prilagođavati više ili manje svakodnevno, svakih nekoliko godina mijenjati automobile (u razvijenom svijetu), uređaje za zabavu i cijeli niz kućnih predmeta. S druge strane, Kultura gradi tako da traje; nije neuobičajeno da se letjelica, na primjer, prenosi kroz nekoliko generacija. Važna tehnološka otkrića i dalje se događaju, ali nemaju običaj utjecati na svakodnevni život na način na koji su motor s unutarnjim izgaranjem, leteći strojevi i elektronski sklopovi utjecali na one koji su živjeli na Zemlji tokom prošlog stoljeća. Čak i relativna homogenost ljudi koje bi posjetila sreo na orbitalu - s relativno malo djece i fizički starih ljudi - bi u nama samo ojačala osjećaj jednoličnosti, iako bi poneki genetski izmijenjeni, morfološki ekstreman lik pomogao da se ovo kompenzira.

S obzirom na međuljudske odnose i oblike obitelji, Kultura je, jasno, puna svakakvih permutacija i mogućnosti, ali najčešći način života sastoji se od grupa ljudi miješanih

generacija povezanih labavim obiteljskim vezama, koji žive u polu-zajedničkim nastambama ili skupinama nastambi. Biti dijete u Kulturi znači imati majku, možda oca, vjerojatno ne brata ili sestru, ali zato velik broj ujni i ujaka, kao i raznih rođaka. Majka će često izbjegavati promjenu spola za vrijeme prvih nekoliko godina djetetovog života. (Iako, naravno, ako želite zbuniti dijete...) U rijetkim slučajevima kad roditelj zlostavlja dijete (definicija uključuje i lišavanje mogućnosti za obrazovanje) smatra se prihvatljivim da oni koji su mu bliski - obično uz pomoć relevantnog Uma, broda ili Središta i uz postupanje po demokratskoj proceduri sličnoj gore opisanoj, ali na maloj skali - nadgledaju djetetov daljnji razvoj.

Općenito, Kultura ne potiče imigraciju; to bi izgledalo kao krinka za neki oblik kolonijalizma. Metode koje Kontakt preferira namijenjene su pomoći drugim civilizacijama da razviju svoj vlastiti potencijal i oblikovane su tako da niti crpe njihove najbolje i najpametnije, niti da takve civilizacije pretvore u minijature verzije Kulture. Pojedinci, grupe i čak cijele manje civilizacije povremeno postaju dijelom Kulture, ako za to postoji dobar razlog (i ako Kontakt zaključi da to neće uzneniriti nijednu od ostalih zainteresiranih strana u regiji).

Do odgovora na pitanje tko točno jest, a tko nije Kultura je teško doći; kao što je rečeno u jednoj od knjiga, Kultura na neki način blijeđi na rubovima. I dalje postoje dijelovi - milijuni brodova, stotine orbitala, čitavi sustavi - koji pripadaju Kulturinoj Mirovnoj frakciji, koja se izdvojila neposredno prije Idiranskog rata, kad su brodovi i habitati glasali o potrebi da se uopće ide u rat; manjina se za vrijeme neprijateljstava jednostavno proglašila neutralnom i reintegracija Mirovne frakcije nikad nije potpuno dovršena, s mnogima koji su više voljeli ostati izvan glavnog dijela

Kulture dok god se ona ne odrekne buduće primjene sile.

Popravljanje gena koje je omogućilo međurasno razmnožavanje prilikom ustanovljenja Kulture je najočigledniji indikator onoga što bismo kod ljudi mogli nazvati "Kulturstvom", ali nisu svi dio toga; neki ljudi preferiraju izgledati kao ljudi iz estetskih i filozofskih razloga, dok su neki toliko izmijenjeni da je bilo kakvo miješanje nemoguće. Status nekih stijena i nekoliko (uglavnom vrlo starih) habitatata je iz mnogo razloga marginalan.

Kontakt je najkoherentniji i najkonzistentniji dio Kulture - definitivno kad se gleda na galaktičkoj skali - ali je samo njezin vrlo mali dio; gotovo da je riječ o civilizaciji unutar civilizacije i ne ocrtava svoju temeljnu civilizaciju ništa više nego što oružane snage ocrtavaju miroljubivu državu. Čak i Kulturin cijenjeni jezik, Marain, ne govore svi Kulturini stanovnici, a poprilično se koristi i izvan njenih granica.

Imena u Kulti služe kao adresa ako je osoba ostala na mjestu gdje je odrasla. Pogledajmo na primjeru: Balveda, iz "Sjeti se Flebasa". Njezino puno ime je Juboal-Rabaroansa Perosteck Alseyen Balveda dam T'seif. Prvi dio govori da je rođena/odrasla na ploči Rabaroan u zvjezdanom sustavu Juboal (u sustavima gdje postoji samo jedan orbitalni prvi dio imena će često biti ime orbitala, a ne ime zvijezde); Perosteck je ime koje joj je dano prilikom rođenja (gotovo uvijek po izboru majke), Alseyen je ime koje je odabrala (ljudi obično biraju imena u razdoblju adolescencije i ponekad ih, kroz život, imaju cijeli niz; alseyen je graciozan, ali divlji leteći predator uobičajen na mnogim orbitalima u regiji koja uključuje i sustav Juboal); Balveda je ime njezine obitelji (obično majčino ime obitelji) i T'seif je kuća/imanje gdje je odrasla. Sufiks 'sa' na prvom dijelu imena bi se moglo prevesti kao 'ac' ili 'an(in)' (ako bismo usvojili

istu nomenklaturu, mogli bismo sva naša imena započinjati sa 'Sunce-Zemljani'), a 'dam' je sličan njemačkom 'von'. Naravno, ne prate svi ovaj sustav, ali većina to čini i Kulta se trudi da imena zvijezda i orbitala budu jedinstvena, kako bi se izbjegla konfuzija.

Sad, u svemu dosad rečenom, impliciraju se dvije priče koje nisu ispričane. Jedna je povijest stvaranja Kulture koja je bila puno teža i problematičnija nego bi se moglo očekivati s obzirom na njene kasnije sklonosti, dok je druga ona koja odgovara na pitanje: kako to da su se sve te tako slične humanoidne vrste našle razasute cijelim svemirom?

Svaka od tih priča je previše složena da bi se ovdje iznijela.

I, na kraju, nešto od potpuno izmišljene kozmologije koja se nalazi u osnovi jedva uvjerljivog pogona brodova u pričama o Kulti. Čak i ako sve ovo možete prihvati, s humanoidnom vrstom koja ne iskazuje pravu pohlepu, paranoju, glupost, fanatizam ili zadrtost, čekajte dok vidite ovo...

Prihvaćamo da su tri dimenzije u kojima živimo zakrivljene, da prostor vrijeme čini hipersferu, kao što se dvije dimenzije svojom širinom i duljinom na površini potpuno glatkog planeta zakrivljuju u treću dimenziju kako bi napravili trodimenzionalnu sferu. U pričama o Kulti - kad zamislite hipersferu koja predstavlja naš svemir koji se širi - ideja je da, umjesto da zamislite šuplju sferu (poput lopte koja se napuhuje), zamislite glavicu luka.

Glavicu luka koja se širi, ali svejedno glavicu luka. Unutar našeg svemira, naše hipersfere, nalaze se cijeli slojevi mlađih, manjih hipersfera. I mi nismo ljudska koja se nalazi s vanjske strane; postoje stariji i veći svemiri izvan našega.. Između svakog od svemira

nalazi se nešto što se naziva "energetska rešetka" (rekao sam da je sve izmišljeno); nemam pojma što je to, ali to je ono po čemu Kulturini brodovi voze. I, naravno, ako biste se mogli probiti kroz tu energetsku rešetku u mlađi svemir, i onda ponovite proces... sad već stvarno govorimo o besmrtnosti. (Zato se u pričama spominju dva tipa hipersvemira; infrasvemir unutar naše hipersfere i ultrasvemir izvan).

Sad dolazi onaj teži dio; ako se prebacimo u sedam dimenzija, naš četverodimenzionalni svemir može se opisati kao krug. Dakle, zaboravite na glavicu luka; zamislite uštipak. Uštipak s vrlo malom rupom u sredini. Ta rupa je Kozmički Centar, singularitet, velika početna vatreна kugla, mjesto iz kojeg dolaze svemiri; i nije samo postojalo u trenutku kad je naš svemir nastao; on postoji cijelo vrijeme i cijelo vrijeme eksplodira, poput nekog kozmičkog motora s unutarnjim sagorijevanjem koji proizvodi svemire kao ispušni plin.

Kako koji svemir nastane, uz detonaciju i širenje, on - ili, točnije, kružnica koju koristimo kako bismo ga opisali - se postepeno penje uz unutarnji nagib uštipka, poput kružnog vala koji nastane kad bacimo kamen u jezero. Penje se preko vrha uštipka, dostiže svoju najveću veličinu na vanjskom rubu i zatim započinje svoj dugi, skupljači i kolapsirajući

put nazad prema kozmičkom centru kako bi se ponovo rodio.

Ili bar ako se nalazi na tom uštipku koji je, sam po sebi, šupalj, ispunjen manjima u kojima svemiri ne žive tako dugo. I postoje i veći s vanjske strane, u kojima svemiri žive dulje, a možda postoje svemiri koji uopće nisu na uštipku i nikad se ne vraćaju nazad, nego se samo rasprše u... neku vrstu metasvemira? Gdje se novi komadi zarobe privlačenjem drugih uštipaka i padnu nazad prema Kozmičkom centru zajedno s ostacima ostalih raspršenih svemira, kako bi se ponovo rodili kao nešto sasvim drugačije? Tko zna. (Znam da su sve ovo besmislice, ali morate priznati, impresivne besmislice. I, kao što sam rekao na početku, ništa od toga ionako ne postoji, zar ne?)

U svakom slučaju, više nego dovoljno mog propovijedanja.

Uz najbolje želje,

Iain M. Banks (Sunce-Zemljanin Iain El-Bonko Banks od North Queensferryja).

=====

Copyright 1994 Iain Banks

Komercijalno korištenje samo uz dozvolu

Ostale vrste korištenja, distribucije, reprodukcije, traganje u komadiće, potpuno su dozvoljene uz obaveznvo navođenje izvora

PARSEKov istraživački tim došao je do šokantnog otkrića i prikupio dokaze o nepotizmu u redakciji PARSEKa! Naime, kako dozajemo, urednik je u fanzinu objavio vlastiti tekst što je kršenje svih novinarskih normi i pravila lijepog te bilo kakvog ponašanja! Pozivamo na osudu od strane domaće i međunarodne zajednice i pozivamo svekoliku javnost da učini sve što je moguće da se ovakva praksa zaustavi. Kako smo informirani, najbolji i najsigurniji način za to je da svi počnu pisati i slati PARSEKu kvalitetne tekstove kako za urednikove sumnjive uratke više ne bi bilo mesta.

Doduše, naši doušnici namjavljaju da se ovdje ne može ništa službeno zamjeriti jer je riječ o potpuno tematskom tekstu: stanoviti D. P. (49) (podaci poznati redakciji) na ovu je temu održao predavanje na SFeraKonu, a onda to ponovio, ali ovaj put na 45 okretaja, u SFeri, u sklopu zloglasnog propagandnog programa "SFeraKon utorkom", ali ne sumnjamo da ove olakotne okolnosti neće nikoga navesti da oprosti ovu prljavu rabotu. Još jednom pozivamo sve koji su sposobni držati olovku i vidim još nije toliko oslabio da ne mogu razaznati slova na tastaturi da zatrpuju redakciju dobrim tekstovima kako se ova stahota više ne bi ponovila.

Dalibor Perković

Lud, zbunjen, znanstvenik

ili: Od dr. Frankensteinia do dr. Sladoljeva - povratna sprega percepcije (ludih) znanstvenika u javnosti i njihovog prikazivanja u filmovima i književnim djelima

Jedan od najiskonskijih ljudskih strahova je strah od nepoznatog. U civilizaciji možemo imati još puno strahova: strah od neuspjeha, od izopćenja, od bola, strah od loših posljedica, ali jedan od najdubljih strahova nije onaj od opasnosti koju možemo predvidjeti, koja nam je poznata, nego od onoga što nije. Poznat je redateljski postupak da u horror filmovima najveću jezu stvaraju one scene u kojima se predmet užasa još nije pojavio, dijelovi filma kad još uvijek ne znamo što će se dogoditi, kad iščekujemo, kad opasnost nije pred nama, nego je skrivena, pa čak i ako ne znamo ima li je uopće. Jer kad se užas napokon pojavi, onda, bar jednim dijelom, prestaje biti užas i postaje prepreka.

U modernoj civilizaciji ovaj je strah dobio i

novu dimenziju: strah od onoga što ne razumijemo. U "staro doba", strah od "onoga što se nalazi iza brda" mogao se savladati, jednostavno, tako da odeš iza brda i vidiš što je tamo. Međutim, s napretkom znanosti i sve većom složenošću civilizacije, pojavio se još jedan element: stvari koje vidimo, ali ne razumijemo. (Tragična digresija: ne sve, ali većinu tih stvari lako bi se moglo shvatiti da se čovjek potradi, ali kao prvo, mnogim ljudima se ne da potruditi, a kao drugo, ovdje strah izaziva povratnu spregu koja dodatno otežava trud oko razumijevanja. Ali to je već d(r)uga priča.)

Ovaj je strah vrlo često iskorišten u fantastičnim djelima, a koliko je duboko utkan u ljudsku svijest, pa tako i umjetnosti, govori činjenica da je to jedan od najčešćih motiva u djelima znanstvene fantastike i

horora, pa tako i u romanu koji se smatra začetnikom moderne fantastike.

Slijedi duga digresija.

Možda u široj javnosti nije toliko poznato, ali spletom okolnosti, jedan od okidača za početak postojanja žanra znanstvene fantastike bila je Tambora, planina visoka 2800 metara, smještena na otoku Sumbawa u istočnoj Indoneziji. Planina bi vjerojatno ostala relativno nepoznata zapadnoj civilizaciji da 1815. godine nije postala poprište jedne od najjačih vulkanskih erupcija u povijesti ljudskog roda, i definitivno najjače u posljednjih 500 godina, to jest za vrijeme postojanja moderne civilizacije. Eksplozija je izbacila u atmosferu oko 200 kubnih kilometara stijenja dok se stup dima i prašine podigao u stratosferu, do visine od preko 40 kilometara. Broj mrtvih mjerio se u desecima tisuća, dobar dio odmah, kao posljedica same eksplozije, ali još više zbog naknadnog slijeganja pepela koji je uništilo vegetaciju i usjeve.

S obzirom da je globalna civilizacija u to vrijeme još bila u povojima, a otok je bio među najzabačenijima u to doba, dobro skriven među tisućama i tisućama sličnih i većih u neistraženom indonezijskom arhipelagu, informacije o erupciji u Europu su stizale na kapaljku, ako i to (druga najjača moderna vulkanska erupcija, Krakatao, bolje je dokumentirana samo zato jer se dogodila 74 godine kasnije, kad su kolonizacija i globalizacija već uzele maha, a pomoglo je i što se dvadeset kilometara dalje nalazila nizozemska kolonija). Kapetani i posade nekoliko trgovачkih brodova koji su preplovili to područje u sljedećih nekoliko mjeseci javljali su o prašini od naknadnih manjih erupcija koje su trajale još mjesecima, o kilometarskim plutajućim otocima drveća koje je zbrisano s

otoka, o vulkanskom pepelu koji je prekrio cijelu regiju.

Međutim, ono što je definitivno stiglo do našeg kontinenta i dalje, bili su fizički efekti same eksplozije. Ogromna količina sitnog pepela i prašine koja je izbačena u stratosferu, nošena visokim vjetrovima, krenula je na put oko cijelog svijeta tako da se, nekoliko mjeseci kasnije, diljem Europe moglo uživati u spektakularnim zalascima sunca čije zrake su se odbijale od lebdećih čestica.

A onda se pokazala važnija posljedica: prašina u atmosferi blokirala je dio Sunčevog toplinskog zračenja tako da je, najprije, zima 1815/16. bila jedna od hladnijih u povijesti, dok je sama 1816. godina i danas u povijesti poznata kao "godina bez ljeta": prosječna globalna temperatura te je godine pala za pola stupnja Celzija, a u nekom dijelovima Europe i za 3 stupnja. Umjesto toplih ljetnih sunčanih dana, kontinentom su se valjali kišni oblaci, usjevi su imali rekordno nizak urod i cijeli svijet se našao na rubu gladi.

Slučaj je htio da se baš te godine jedna ekipica iz visokog društva okupila u vili na obali Genevskog jezera, s planom da provedu ljeto na blagom alpskom suncu i s pogledom na plavo osunčano jezero. Društvo je stiglo iz Engleske i, iako su navikli na kišu, ovo što je padalo cijelog ljeta nije im bilo u planu tako da su, na kraju, morali smisliti neku drugu zabavu, adekvatniju vremenu. I tako, pošto dame i gospoda iz visokog društva u trenucima dokolice vole smisljati priče, što znamo još iz doba Decamerona, a pošto je atmosfera tmurnih oblaka i česte grmljavine pogodovala tome, a još k tome, u tom trenutku im je pri ruci bila, pazi sad, francuska antologija njemačkih priča o duhovima, odlučili se biti kreativni i napraviti "natjecanje" tko će od

njih smisliti strašniju priču.

Društvance su, između ostalog, činili stanoviti Lord Byron, John William Polidori, Percy Bysshe Shelley i Percyeva supruga Mary.

Bilo je to doba velikih znanstvenih otkrića. Industrijska revolucija bila je u punom zamahu, pruge su se gradile diljem kontinenta, u fizici je zaokruživanje cijelokupne teorije termodinamike bilo iza ugla, a najnoviji hit, iako je samo otkriće već bilo staro nekoliko desetljeća, bili su elektricitet i električna struja i njihova osobina da pokreću mrtvo tkivo i u njega, mislilo se, „udahnuju novi život“.

U to je vrijeme ova spoznaja znanosti davala mističnu aromu: to da čovjek može mehanički proizvesti nešto što će iz mrtvila stvoriti život - ili bar privid života - bila je prva stepenica na putu prema Bogu! Zato nije čudilo da su se u bogatim, pa čak i onim manje bogatim dijelovima društva, povremeno organizirale demonstracije ove pojave. U manje ambicioznim situacijama koristile su se mrtve životinje, a ako je to bilo moguće i oportuno, i tijela preminulih ljudi. Navodno se na jednoj takvoj demonstraciji dogodilo da se, kad je kroz tijelo nekog mrtvog skitnice puštena struja, mišići su se kontrahirali baš tako da se tijelo iz ležećeg položaja uspravilo u sjedeći što je u publici izazvalo takav užas da je jednog od prisutnih izdalо srce.

(Nije poznato jesu li se demonstratori poslužili novostečenom akvizicijom kako bi upotpunili prezentaciju.)

Zbog toga nije čudno da je takva tema okupirala gospodu Shelly koja je onda, u spomenutih nekoliko dana u vili na obali Genevskog jezera, smislila strašnu priču: o

znanstveniku koji, uz pomoć elektriciteta, spajajući dijelove mrtvih tijela koje je prikupio s raznih strana, u tvorevinu udahnuje život.

Znanstveniku je nadjenula ime Victor Frankenstein, a puni naziv romana koji je dvije godine kasnije objavljen, stekao svjetsku popularnost i stvorio novi žanr, glasio je: Frankenstein ili novi Prometej.

Kasniji teoretičari književnosti obično ovakva djela nazivaju revolucionarnima i prijelomnima jer su "donijela nešto novo" i "stvorila nešto što dosad nije postojalo". Međutim, činjenica je da umjetnost, a pogotovo književnost kao potencijalno najanaličkiji dio umjetnosti, vrlo često samo prati stvarnost i povinjuje se duhu vremena. Zbog toga nije iznenadenje da je, u eri napretka znanosti, netko dobio upravo ovakvu ideju: neuobičajene pojave i novi koncepti okupiraju ljudski um koji onda odgovara stvaranjem racionalizacija i mehanizama kojim će, privatno, sam sebi bolje objasniti nove stvari. Isto vrijedi i za kolektivno, javno: u eri otkrića, javnost je bila gladna novih sadržaja koji će ljudima pomoći da se orijentiraju u novim okolnostima i koji će im pomoći da sagledaju nove stvari iz više smjerova. I, u situaciji gdje su se po privatnim kružocima događale demonstracije novog i neobjasnjivog, nečega za što nitko nije znao kako će se reflektirati na svijet i život, ideja Frankensteina je naišla na plodno tlo kao način približavanja znanosti i znanstvenika prosječnom i neznanstvenom dijelu opće populacije. I ne samo to! Ovaj je roman uspješno uobličio, formulirao i osvijetlio one već spomenute najstarije i najiskonskije strahove, a koji su sada, s novim otkrićima, bili dodatno pojačani: od čudnog, странog, nepoznatog i nerazumljivog.

Međutim, ovaj je roman uobličio još nešto:

arhetip znanstvenika koji, mimo bilo kakvih etičkih principa, izigrava Boga, poigrava se s prirodom i čini zlo, a sve u svrhu vlastitog probitka.

Kako ćemo vidjeti, ovaj je arhetip preživio do danas i u sadašnjem društvu igra aktivnu ulogu u raznim propagandnim kampanjama kojima se pokušava potkopati znanost.

Što se tiče same književnosti, činjenica je da znanstvena fantastika ovdje ima ponešto različitu ulogu od mainstreama (ako se uopće može govoriti o "ulozi" nečega što je, u osnovi, kreativno, spontano i dobrim dijelom podsvjesno), a to je da je "obična" književnost uvijek bila reakcija na stvarnost, pomoći u pronalaženju mjesta malog čovjeka u svijetu koji ga okružuje, u racionalizaciji svega što nam se događa, ali ovo se najčešće odnosi na svijet drugih ljudi. S druge strane, ZF je cijelo vrijeme uspješno nekoliko koraka ispred, kao ekstrapolacija i misaoni eksperiment, pokušaj pozicioniranja čovjeka u odnosu na prirodu i davanja odgovora na pitanje "što bi bilo kad bi bilo" te pokušaj predviđanja problema i situacija na koje ćemo sigurno jednog dana naletjeti, a u koje smo vjerojatno već jednom nogom i ugazili.

U tom smislu, Frankenstein je bio i jedno i drugo: obrađivao je stvarnost i približio aktualna znanstvena otkrića "priprustom puku", ali i pokrenuo neka nova pitanja koja će postati aktualna puno kasnije: pitanja morala u znanosti i beskrupulznosti znanstvenika koji, u ime vlastitog probitka ili, ponekad, taštine, diraju u stvari u koje se ne bi trebalo dirati (iako će netko vjerojatno krivo shvatiti na što se misli pod „ne bi trebalo“). Kako kaže jedan od popularnih internetskih memova: obrazovanost je kad znaš da Frankenstein nije čudovište, a mudrost je kad znaš da Frankenstein jest

čudovište.

Nakon Frankensteina uslijedilo je mnoštvo djela koja su se bavila znanstvenim napretkom, najviše u tehnologiji i medicini. Tokom 19. stoljeća najviše se u tome istaknuo Jules Verne, ali prema prijelazu u 20. stoljeće jedan je roman Herberta Georgea Wellsa opet pokrenuo isto pitanje i to na prilično sličan način. u Otoku dr. Moreaua, naslovni znanstvenik - liječnik - radi eksperimente koji su paradigma onoga što bi se danas nazvalo neetičnim pri čemu se, za razliku od Julesa Vernea, Wells hvata ukoštač s medicinom i ljudskim stranama znanosti. Dr. Moreau je zapravo apsolutni arhetip onoga što bismo danas nazvali "neetični liječnik", koji provodi eksperimente na živim bićima pri čemu uzrokuje neizrecivu patnju, a u svrhu vlastite taštine i probitka.

Otprilike u to vrijeme u fokus javnosti došao je i Nikola Tesla, koji će kasnije postati upravo arhetip ludog znanstvenika, a dogodio se i famozni "rat struja" u kojem je Teslin suparnik, Thomas Alva Edison, provodio demonstracije ubijanja životinja izmjeničnom strujom kako bi pokazao koliko je Teslin izum opasan. Bila je to vjerojatno prva organizirana kampanja protiv znanstvenog napretka, vođena osobnim poslovnim interesom čovjeka čiji je profit bio ugrožen, a arhetip Ludog znanstvenika je itekako zaživio.

Masovnim startom SF časopisa u 20-im godinama 20. stoljeća znanost je dobila glavnu ulogu u gotovo kompletnom žanru. Možda negdje postoji nekakva statistika, ali opći je dojam da su u pulp magazinima "zlatnog doba" znanstvenici ipak igrali donekle pozitivn(iju) ulogu, a jedan od istaknutijih primjera koji se nisu izgubili u nepreglednoj masi pulpa je dr. Zarkoff, suradnik Flasha Gordona. Znanost se

smatrala itekako pozitivnom, a znanstveni napredak neizbjegnim. Uostalom, bilo je dovoljno osvrnuti se oko sebe da bi se vidjela neposredna korist novih znanosti i tehnologija: bilo je dovoljno pritisnuti prekidač da u sobi zasja pravo, malo, vaše privatno sunce koje će noć pretvoriti u dan, čista voda tekla je na okretanje ventila, vijesti s drugog kraja svijeta dolazile su na vaša vrata u roku od najviše jednog dana, a medicina je bolesti koje su samo nekoliko desetljeća ranije značile apokalipsu pretvorila u tehničke poteškoće.

Kao posljedica svega toga, ljudi su se počeli uljuljkavati u sigurnost civilizacije i zaboravljati kako je to kad nemaš sve njene blagodati.

Kraj II. svjetskog rata donio je prvi značajan udarac ovoj percepciji znanosti kao vodilje u svijetu budućnost. Kao prvo, otkrića nacističkih koncentracijskih logora i eksperimenata na logorašima, i kao drugo, nastanak i upotreba atomske bombe, započeli su preispitivanja jesmo li možda otišli prebrzo i predaleko i ima li čovječanstvo kontrolu nad svojim intelektualnim elitama. Naravno, najviše preispitivanja događalo se upravo u znanstvenim krugovima, ali, što se tiče novih znanstvenih otkrića, tu nije bio prisutan spomenuti "strah od nepoznatog", nego razumni i prirodni oprez. Međutim, taj "razumni oprez" nije se uspio probiti do javnosti tako da je percepcija znanstvenika kao "čarobnjaka u kulama bjelokosnima" koji su "odvojeni od stvarnosti i bave se samo svojim znanjem, nedokučivim širokim masama" sve više i više jačala. Nije pomoglo ni to što je znanost napredovala krupnim koracima tako da je postala sve nerazumljivija i da sada, za razliku od 50 godina ranije, apsolutno nitko nije mogao očekivati da će moći pratiti cijelu aktualnu

lepezu novih spoznaja, od biologije, preko kemije i fizike do tehnike, kao što je to bio slučaj samo nekoliko desetljeća ranije.

Tako da, dok je u istaknutim pričama i filmovima tog doba znanstvenik bio uglavnom pozitivan lik, nije više sve bilo zlatno: iako je sličnih primjera bilo i prije, Dr. Stragelove Stanleya Kubricka iz 1964. donio je potpuno drugačiju sliku: znanstvenik doveden iz Njemačke koji, prije svega, ne može kontrolirati ni sebe, u situaciji sudnjeg dana, bio je arhetip koji u potpunosti prestaje ulijevati povjerenje. U skladu s izlaskom iz pravovjernog znanstveno-utemeljenog žanra i početkom Novog vala, gdje se sve preispituje i u sve se sumnja, slika pozitivnog znanstvenika počela se nagrizati s idejne strane. No, bio je potreban još jedan dodatak - zvijer korporativnog kapitalizma - da stvar lagano krene u drugu krajnost.

Promjena tona u znanstvenoj fantastici može se lijepo pratiti pod parolom: "deset godina od Odiseje u svemиру 2001. do Aliena, što je krenulo krivo?" koju je u svojim predavanjima i esejima aktualizirao Aleksandar Žiljak. U Odiseji, znanost ima ulogu svjetla, davatelja života i sigurnosti, dok je u drugom, snimljenom samo deset godina kasnije, sve krenulo naopako: znanost više nije dobra majka, voditeljica u svijetu budućnost, nego je zarobljena od Big Businessa, postala sluga i suradnik u porobljavanju i uništavanju. Znanost je u potpunosti prestala biti bitan faktor u odlučivanju i postala samo alat u službi onoga tko ima više novca, a znanstvenici samo plaćenici koji svoje usluge nude bilo kome tko im može financirati daljnja istraživanja.

Cijeli je niz horrrora u proteklih 40 godina imao temu "kopali su preduboko i probudili Balroga" - da smo istraživali predaleko i

probudili nešto što nismo trebali probuditi. Samo neki primjeri su Muha iz 1986. godine i Deep Blue Sea iz 1999., gdje su znanstvena istraživanja stvorila čudovišta koja na kraju dolaze glave onima koji su za to bili odgovorni. Tu je također i cijeli serijal Jurskog parka koji, međutim, naglasak nije stavio na prijetnju kao takvu, nego na jurcanje po scenografiji i rušenje što veće količine urbane arhitekture na veselje širokih masa koje trebaju platiti kartu i povećati profit onih koji su u film uložili novce.

Česta zamjerka hollywoodskim filmovima, koja se može čuti od strane znanstvenih i pro-znanstvenih dijelova društva je da su, u nekim filmovima, znanstvenici prikazani krajnje negativno, kao luđaci koji u ime vlastitih interesa žrtvuju opće dobro ili ljudе, što onda u javnosti stvara ili pojačava negativnu percepciju prema znanosti i ljudima koji se njome bave. Međutim, ono što je vjerojatno puno bliže istini je da filmaši (i u manjoj mjeri pisci, a u manjoj mjeri zato jer su oni ipak manje pritisnuti zahtjevima profita pa imaju puno više odriješene ruke) samo prate puls javnog mnjenja i stvaraju onakve priče kakve će biti bliže općoj, kolektivnoj percepciji – dakle, koje će se bolje prodati. Arhetipovi najprije nastaju spontano, a tek se onda iskoriste u pričama, a kako je netko rekao, kliše da kapetani duge plovidbe imaju sijede brade je nastao tako što je netko shvatio da kapetani duge plovidbe zaista i imaju sijede brade.

Dakle, ovaj zaokret percepcije iz znanosti kao nečeg pozitivnog, što je bio slučaj u vrijeme industrijske revolucije pa sve do atomske bombe, nije bio posljedica, nego uzrok pojave cijelog niza likova zlih znanstvenika koji su bili samo ogledalo nekog generaliziranog kolektivnog stava populacije. Treba ovdje spomenuti i cijeli niz trilera, akcijskih i špijunskih filmova (npr.

James Bond), gdje je arhetip znanstvenika koji želi ili porobiti svijet ili ga ucijeniti nekim mutiranim virusom kako bi se obogatio postao potpuno opće mjesto u općoj kulturi, nešto što je postalo više pravilo nego izuzetak.

Ipak, glavni zaokret u percepciji znanosti kao nečeg pozitivnog na kraju se dogodio ne zbog "zlih korporacija" ili hollywoodskih filmova, nego zbog "mangupa u našim redovima", to jest pojedinih znanstvenika koji su prekršili principe znanosti u svrhu osobnog probitka. Cijeli antivakserski pokret koji je dosad krenuo u borbu protiv široke lepeze svih mogućih cjepiva, pokrenuo je ni više ni manje nego liječnik: Andrew Wakefield najprije je primio novce od odvjetnika koji su zastupali roditelje koji su tužili državu zbog toga što su djeca imala nuspojave od cijepljenja, a onda je 1998. godine objavio "istraživanje" kojim je uvrtrdio korelaciju između cjepiva za ospice i rubeolu i nastupanja autizma, pri čemu ne samo da je tu korelaciju izmislio, nego se tako nešto uopće nije tvrdilo u tom istraživanju, što su godinama kasnije uzalud ponavljali njegovi suautori, ali ih se i nije previše čulo jer takve vijesti ne generiraju senzacije i ne donose novce od reklama.

Naravno, populaciji koja se dotad temeljito umorila od nerazumljive znanosti i počela tražiti emocionalno utočište u drugim aktivnostima, ovo je došlo kao naručeno da povede rat protiv svega što ne razumije, ali i protiv "establišmenta" koji je, na raznim drugim primjerima je postalo jasno, ne radi u korist društva u cjelini, nego za vlastiti profit. Kombinacija percepcije zlih (i ljudih) znanstvenika, neetičnih slugu profita i korporacija koje samo gledaju kako bi povećale svoje bogatstvo, stvorila je savršenu oluju onoga što imamo danas: plodno tlo za razne šarlatane (Sladoljev,

Pavuna, Paar) koji na strahu i emocionalno-intelektualnoj izgubljenosti neukih masa grade svoju karijeru, kao i za razvijanje i održavanje straha koji se ne može razbiti ničim racionalnim.

U proteklih 5 do 10 godina više je puta spomenuto da je civilizacija ušla u eru sve većih apsurda, u znanosti, politici, ekonomiji, pravu, u kojoj satira, umjetnost i fantastika više ne mogu pratiti stvarne događaje, tako da je danas teško i odrediti kakva je zapravo percepcija znanosti i znanstvenika u općoj populaciji - zapravo, danas više nego ikad vrijedi pravilo da ovisi koga pitate - dok su filmovi i romani potpuno odustali od istraživanja nekog općeg pulsa i prilagođavanju istome i umjesto toga uglavnom izbjegavaju ovu temu: kontroverza stvara loš publicitet, loš publicitet stvara reakciju i moguće pozive na bojkot, a bojkot, opet, smanjuje profite.

I tako izgleda da smo napravili puni krug. Prije dva stoljeća spoj znanosti i književnosti - Frankenstein - započeo je s nečim što je u svojoj osnovi horor, a danas se borimo sa strahom kao osnovnim pokretačem masa

koje sve manje vjeruju bilo kome - politici, medicini, znanosti, bilo kojim stručnjacima (tako je jedan od visokih britanskih dužnosnika u vrijeme Brexita, kako bi opravdao nešto potpuno iracionalno, ali jednoj grupi vrlo profitabilno, javno, u emisiji uživo, mrtav hladan, izgovorio antologisku rečenicu: Ijudima ove zemlje već je dosta stručnjaka). I pokazuje se da je glavna prepreka napretku upravo taj iskonski strah od nepoznatog, sa svojim spin-offom u strahu od onoga što ne razumijemo, što je još teže razbiti. Jer, još jednom, u "staro doba", strah od "onoga što se nalazi iza brda" mogao se savladati tako da odeš iza brda i vidiš što je тамо. Međutim, s napretkom znanosti i sve većom složenošću civilizacije, pojavile su se stvari koje vidimo, ali ne razumijemo. I tu se nalazi novi izazov. Heroji novog doba, novi Prometeji, neće biti oni koji stvore nešto novo, koji Ijudima donesu vatru, daju znanje, koji udahnu život u neživu tvar, nego oni koji ono što se oko nas događa uspiju objasniti. Oni koji uspiju neukima objasniti da je Zemlja okrugla, da smo sletjeli na Mjesec i da su cjepliva, generalno, ipak dobra stvar.

Kažu da je kratka forma osnova SF žanra. Znanstvena fantastika kao književnost ideja, a za iznijeti ideju ne treba vam puno.

Još jedna priča sa Sferine literarne radionice.

[Želite li znati više?]

Emanuel Ježić Hamer

- Marylin...
- Ženobot Marylin 287 spreman je za unos. Marylin Monroe rođena je kao Norma Jean Mortenson. Želite li znati više?
- Znaš... Dugo te već promatram... A video sam da i ti mene, ovaj, gledaš.
- Ovo je interaktivni izložak. Pratim kretanje svih posjetitelja za potrebe muzejske statistike.
- To je baš lijepo, ovaj, da si i ti mene primijetila.

Nositelj članske iskaznice Stjepan Stančić u proteklih je mjesec dana posjećivao postav „Klasični Hollywood“ u prosjeku 2,65 puta dnevno. Danas je prvi put ušao u interakciju s izloškom.

- Ti se meni, ovaj...
- Naša je praksa usklađena s GDPR-om. Želite li znati više?
- Pa želio bih znati više... Znaš, ovaj... o tebi.
- Marylin Monroe prvu je ulogu ostvarila...
- Ne povijesne činjenice, nego... ma znaš, o tebi. Ovaj... imam tu... nešto. Em... cvijeće.
- Ne mogu primati stvari od posjetitelja.
- Ma molim te, samo uzmi.
- Ženobot Marylin 287 pozvao je osiguranje muzeja. Želite li znati više?

45. Dani znanstvene fantastike u Zagrebu

SFERA SKON 2023

FER, Zagreb

12. — 14.5.2023.

